

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning,
folkloristik och kulturhistoria

2020

Årgång 143

Utgiven av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur
i samarbete med Institutet för språk och folkminnen

SWEDISH DIALECTS AND FOLK TRADITIONS

Journal of dialectology, sociolinguistics,
folklore research and cultural history

Founded in 1878 by J. A. Lundell

Published by

THE ROYAL GUSTAVUS ADOLPHUS ACADEMY FOR SWEDISH FOLK CULTURE,
UPPSALA

in collaboration with

THE INSTITUTE FOR LANGUAGE AND FOLKLORE

Principal editor:

MATHIAS STRANDBERG

Editors:

ERIK MAGNUSSON PETZELL, FREDRIK SKOTT and LENA WENNER

Editorial board:

*Lars-Erik Edlund, David Karlander, Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg,
Ida Larsson, Lars-Gunnar Larsson, Caroline Sandström, Susanne Nylund
Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pötzsch*

2020

Volume 143

Distributed by Eddy.se

SVENSKA LANDSMÅL OCH SVENSKT FOLKLIV

Tidskrift för talspråksforskning, folkloristik
och kulturhistoria

Grundad 1878 av J. A. Lundell

Utgiven av

KUNGL. GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN FÖR SVENSK FOLKKULTUR, UPPSALA

i samarbete med

INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN

Huvudredaktör:

MATHIAS STRANDBERG

Redaktörer:

ERIK MAGNUSSON PETZELL, FREDRIK SKOTT och LENA WENNER

Redaktionsråd:

*Lars-Erik Edlund, David Karlander, Susanna Karlsson, Bengt af Klintberg,
Ida Larsson, Lars-Gunnar Larsson, Caroline Sandström, Susanne Nylund
Skog, Camilla Wide, Susanne Österlund-Pöttsch*

2020

Årgång 143

Distribueras av Eddy.se

Årgång 143. H. 346 från början

Samtliga forskningsartiklar som publiceras i tidskriften har genomgått anonymiserad kollegial granskning av minst två granskare.

All research articles published in this journal have undergone double-blind peer review by at least two referees.

© Författarna och Kungl. Gustav Adolfs Akademien

Sättning och omslag: Mathias Strandberg

Distribution:

eddy.se ab

e-post: order@bokorder.se

Box 1310, 621 24 Visby. Telefon 0498-25 39 00

<http://kgaa.bokorder.se>

ISSN 0347-1837

Printed in Sweden by RK tryck, 2021

Innehåll

Ny redaktion för <i>Svenska landsmål och svenskt folkliv</i>	7
COPPÉLIE COCQ, Digitala avtryck och narrativ spårbarhet. Keynote-föreläsning vid SIEF2019 i Santiago de Compostela, Spanien, den 16 april 2019	9
HANS-OLAV ENGER, Gode genusstudier. Anmeldelse av Briana van Epps' avhandling: <i>Sociolinguistic, comparative and historical perspectives on Scandinavian gender</i>	23
SOFIE HENRICSON OCH MARIE NELSON, Variationsspecifika gester. Att hålla tummarna i Finland och Sverige	37
YAIR SAPIR, Sveriges samiska språk. Revitalisering, utmaningar och möjliga lösningar	63
MARGARETA SVAHN, Språkliga varieteter bland ungdomar i Skövde.	121
INGVAR SVANBERG OCH EVA THELIN, <i>Norsiling</i> och <i>slomkung</i> . Kulturella och dialektala dimensioner av nors-/slomfisket i Sverige	177
LARS-ERIK EDLUND, ERIK MAGNUSSON PETZELL, CAROLINE SANDSTRÖM, MATHIAS STRANDBERG OCH LENA WENNER, Aktuell litteratur om svenska dialekter	215

Meddelanden och aktstycken

BENGT AF KLINTBERG, »Sitta still i båten». Om ett nytt idiom i svenskan	225
---	-----

Litteratur

<i>Fornsvenska legendariet</i> . Utg. av Per-Axel Wictorsson. Rec. av Bengt af Klintberg.	229
Hjalmar Fors, <i>Upplysningens element. Materia och världsbild under 1600- och 1700-talet</i> . Rec. av Åsa Ljungström	232
Helge Gerndt, <i>Sagen – Fakt, Fiktio n oder Fake? Eine kurze Reise durch zweifel hafte Geschichten vom Mittelalter bis heute</i> . Rec. av Anders Gustavsson	241
Catarina Harjunen, <i>Att dansa med de(t) skeva. Erotiska möten mellan människa och naturväsen i finlandssvenska folksägner</i> . Rec. av Kyrre Kverndokk.	243

Bengt af Klintberg, <i>Vänster hand och motsols. Magiska riter från förr.</i> Rec. av Per Faxneld	249
Elin Nystrand von Unge, <i>Samla samtid. Insamlingspraktiker och temporalitet på kulturhistoriska museer i Sverige.</i> Rec. av Susanne Nylund Skog	252
Märta Ramsten, <i>De osynliga melodierna. Musikvärldar i 1800-talets skillingtryck.</i> Rec. av Bengt af Klintberg.	254
Annika Sandén, <i>Fröjdelekar. Glädje, lust och nöjen under svensk stormaktstid.</i> Rec. av Herleik Baklid.	257
<i>Spelmansböcker i Norden. Perspektiv på handskrivna notböcker.</i> Red. M. Ramsten, M. Boström, K. L. Eriksson och M. Gustafsson. Rec. av Wictor Johansson	260
<i>Svenska arkeologer.</i> Red. A.-S. Gräslund. Rec. av Per H. Ramqvist . . .	263
Författare i denna årgång	269

Sveriges samiska språk

Revitalisering, utmaningar och möjliga lösningar

Av Yair Sapir

*Saemiengiele mov vaaajmoegiele, mov
aerpie. Gie dellie jis edtja dab gieleb
provkedh jis ib manne dab lierh jih
dejtie maanide lierehteb?*¹

Abstract

The aim of this article is to describe the situation of Sweden's five Sami languages twenty years after Sami was officially recognised as a minority language in the country. It takes its starting point in Sami voices as expressed in interviews and questionnaires; at a Sami seminar arranged by the Sami Parliament of Sweden; and in reports on revitalisation of the Sami language, with a special focus on children's language acquisition and learning and reclaiming Sami as an adult. All the Sami languages are considered critically or severely endangered according to UNESCO's criteria. I invited my informants to report on their experiences, identify challenges and solutions, and share their views on the future of Sweden's Sami languages, subsequently comparing these with previous research and official reports. The data collected show that self-image has improved and the desire to learn the Sami languages has increased among new generations of Sami in Sweden, and that a certain amount of general and study material on the Sami languages is available. However, laws and conventions regarding Sami children's language rights in preschools and schools are not always followed. Moreover, children's linguistic competence in Sami does not appear to be sufficient for them to achieve functional bilingualism and to guarantee Sami language competence in the long run. To ensure revitalisation of the Sami languages, I suggest that laws should be enforced, Sami language skills should be developed among children before school start, the middle generation should be provided with linguistic empowerment, and methods should be found to assess and improve the quality of Sami language instruction.

Keywords: Sami language revitalisation, Sami languages of Sweden, language revitalisation, metalinguistic support, endangered languages, Sami language in school, challenges and suggestions, language reclamation, Sweden's minority language policy, Charter for Regional or Minority Languages.

0. Inledning

År 2000 ratificerade Sverige Europarådets konvention om landsdels- och minoritetsspråk, där även samiskan ingick. 2009 antog Sveriges riksdag vidare lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Genom

---

¹ Från sydsamiska: 'Samiska är mitt hjärtesspråk, mitt arv. Vem ska använda språket om inte jag lär mig och lär barnen?' (UHR 2019).

dessa och andra lagar och förordningar skulle samiska, jämte Sveriges övriga minoritetsspråk, skyddas och främjas. Ungefär tjugo år efter Sveriges ratificering av Europarådets konvention, där även samiskans revitalisering skulle få stort utrymme, vill jag med denna studie uttröna hur samiskans språkliga förhållanden ser ut i dagens Sverige med fokus dels på barnens språkliga tillägnande och utveckling, dels på vuxnas möjligheter att återta sitt språk (se avsnitt 5).²

Mitt material utgörs dels av en surveyundersökning bestående av semi-strukturerade intervjuer via Zoom med samiska språkaktivister, dels av enkätsvar från samiska föräldrar som har barn under 18 år i skolan eller på förskolan (både inom sameskolan och inom den allmänna förskolan och skolan) och där det har funnits en önskan om att barnet eller barnen skall lära sig samiska. Därutöver utgörs materialet av Sametingets diskussionsanteckningar (2019) från ett seminarium om Sveriges samiska språk och deras förhållanden med fokus på språklig revitalisering. Dessa data analyserar jag senare mot bakgrunden av tidigare forskning, rapporter och lagstiftning. Eftersom det endast har inkommit 10 enkätsvar från föräldrarna kan dessa svar inte anses representativa. Därmed blir metoden för denna del av studien enbart kvalitativ.

Samer finns i hela Sverige, även om de flesta bor i landets nordliga delar. Studien gäller således samiska språk i hela Sverige. Fem samiska språk talas i Sverige: lulesamiska (SaL), nordsamiska (SaN), pitesamiska (SaP), sydsamiska (SaS) och umesamiska (SaU).³ När jag refererar till dessa språk kommer jag att nämna respektive samiskt språk när det är relevant men annars använda beteckningen *samiska* med sammanfattande syftning på de samiska språken i Sverige eller när det framgår av kontexten vilket samiskt språk det är fråga om.

Språklig revitalisering, eller *omvänt språkbyte* (eng. *reverse language shift*), betecknar ett försök att utöka ett språks talare och domäner (Fishman 1991). Med andra ord kan språklig revitalisering anses lyckad när både antalet språkbrukare⁴ och antalet språkliga domäner ökar. Alla nu levande samiska språk anses som hotade och genomgår olika grader av språklig revitalisering. Samtliga samiska språk verkar vara mer vitala bland äldre samtidigt som det finns yngre personer som väljer att återta och därmed revitalisera språket.

Denna studie hör hemma inom den språksociologiska underdisciplinen hotade språk (eng. *endangered languages*). Enligt Campbell & Belew (2018)

² Jag vill rikta ett varmt till de samer som har varit beredda och villiga att hjälpa mig med denna artikel och dela med sig sina upplevelser, tankar och visioner kring sitt samiska *váibmogiella* 'hjärtespråk' (*vájmmogiella* (SaL), *vájbmogiella* (SaP), *vaajmoegiela* (SaS), *vájbmuogiälla-vájmmugiälla* (SaU); se om anförda samiska former not 3) och till de två anonyma bedömarena av denna artikel och deras givande råd.

³ Termer som anges på samiska kommer att vara på nordsamiska i löptexten och de fyra övriga samiska språken i en fotnot; jfr not 5.

⁴ Jag använder termen *språkbrukare* i stället för *talare* för att inkludera alla typer av språkbruk.

är existensen av 46 % av världens språk hotad. Enligt Roche (2020) är detta en kris av historiska proportioner. Aldrig förr har så många språk försvunnit i så snabb takt. Kombinationen av forskning om och social mobilisering kring hotade språk kom i gång på allvar på 1990-talet. Forskningen har i huvudsak resulterat i två typer av kunskap: deskriptiv och interventionalistisk. Medan den deskriptiva forskningen har utmynnat i information och statistik har den interventionalistiska forskningen utmynnat i dokumentation i syfte att bevara det som bevaras kan innan vederbörande språk skulle försvinna. Enligt Roche (2020) har forskningen om och dokumentationen av hotade språk inte lett till en minskning i språks utdöende; detta gäller delvis även språk som har genomgått revitaliseringsinsatser. Roche resonerar att forskningen om hotade språk inte skall nöja sig med att utforska varför språkligt utdöende äger rum i en föränderlig värld, utan även bör ägna sig åt att undersöka hur språk kan fortleva trots samhälleliga förändringar. Vidare förespråkar han användningen av begreppet *social rättvisa* i ämnesdiskursen kring hotade språk. Jag tillämpar några av Roches principer i denna studie, som således inte enbart innehåller analys och konklusioner utan även utmynnar i förslag till en rad praktiska åtgärder i syfte att uppnå en lyckad revitalisering av Sveriges samiska språk.

Vad gäller etiska överväganden är det viktigt att ha i åtanke att urfolken traditionellt har berövats möjligheterna att yttra sig och fatta beslut om sina egna ärenden, inklusive sitt eget språk och sina barns utbildning (se Skutnabb-Kangas 2008). Det är viktigt att låta urfolkets röster och inflytande komma fram i debatter och beslut som gäller de egna språken, utbildning och andra ärenden som berör dem själva. I denna studie förmedlar jag de upplevelser och intryck av de samiska språkförhållandena som framkommit i enkäter och intervjuer utförda 2018 och de data som insamlades vid Sameetingets seminarium om samiska språk från 2019 (Sameetingets diskussionsanteckningar 2019). Jag återger de upplevda problem och hinder som kom till uttryck i dessa data vad gäller de samiska språkens bevarande och revitalisering och även deras förslag till möjliga lösningar. Dessa data kompletterar jag med material från annat håll för att sedan identifiera problemen tydligare och föreslå lösningar. Jag har försäkrat informanterna om att de kommer att få vara anonyma.

Jag skall inleda med en presentation av den samiska identiteten och vilka former den kan ta i dagens Sverige (avsnitt 1) för att därefter behandla lagstiftning om samiska och samisk skolpolitik (avsnitt 2). I avsnitt 3 kommer jag att redogöra för de samiska språkens situation i dagens Sverige och deras vitalitet enligt UNESCO:s (2013) skala för att i avsnitt 4 ta upp samiska bland barn med utgångspunkt i föräldrarnas enkätsvar. Därefter skall jag i avsnitt 5 redogöra för språkaktivisternas intervjusvar, språkaktivism och företeelsen att återta sitt språk. I avsnitt 6 kommer jag att framställa mina rekommendationer angående Sveriges samiska språkpolitik och ge exempel på två lyckade samiska revitaliseringsprojekt. I diskussionen i avsnitt 7 identifierar

jag centrala utmaningar och föreslår åtgärder för att möta dessa. I avsnitt 8 ges en sammanfattning och en avslutning.

1. Samisk identitet i dagens Sverige

Den samiska identiteten i Sverige har genomgått betydliga omvälvningar under de senaste omkring hundra åren i och med att många samers traditionella levnadssätt har förändrats avsevärt. I detta avsnitt skall jag försöka skissera några konturer i denna komplexa identitet, bl.a. genom kommentarer från mina informanter.

Samerna definieras som ett urfolk (Regeringen 2015); »Ett urfolk härstammar från folkgrupper som bodde i ett geografiskt område [...] vid tiden för erövring eller kolonialisering eller fastställande av nuvarande statsgränser [...]« (Sametinget 2020b). Kolonialiseringsprocesser världen över har orsakat omfattande språkliga och kulturella förluster. Dekolonialiseringsprocesser har däremot öppnat möjligheterna dels för språklig revitalisering, dels för att urfolkens röster skall höras och tas i beaktande (Olsen 2016 s. 30). I demokratiska och liberala samhällen är synen på individens identitet dessutom öppen och dynamisk. Individerna har därmed möjligheten att inta en subjektiv identitet, d.v.s. att själv avgöra hur hen uppfattar sig själv och hur hen önskar att uppfattas av andra i kontrast till en objektiv identitet, en identitet som tilldelas av andra personer eller av samhället oavsett individens önskemål (Pripp 2001 s. 26). I och med årtionden av en kraftig försvenskningsspolitik, inom vilken svensk identitet förmedlades som den »rätta», har många av Sveriges samer valt eller känt sig nödgade att ge upp sina traditioner och sitt modersmål, att ändra sina namn och även att förneka den egna samiska identiteten.

Synen på samerna i Norden har skiftat genom tiderna. I isländska sagor nämns samer i ordalag som kan betraktas som neutrala. Bl.a. berättas det att en av kung Harald Hårfagers hustrur, Snæfríðr Svasadóttir, var same från Dovrefjell i Norge. Att en same enligt sagan kunde uppnå en sådan ställning i samhället tyder på en positiv syn på samer i samhället även om historien i sig inte behöver vara sann.

På 1500-talet började höga skatter läggas på samer i Sverige. I och med upptäckten av de naturtillgångar som fanns i Sápmi⁵ öppnades gruvor i traditionellt samiska områden utan att hänsyn togs till samernas levnadssätt och näringsliv. I samband med gruvarbetet och de ökande transportbehoven användes samer som billig eller påtvingad arbetskraft. I det kristna Sverige betraktades samerna som hedningar och skulle därför utsättas för mission och tvångskristnande. I det tidiga 1900-talets Sverige, där nationalistisk och rasbiologisk ideologi var rådande inom förvaltnings- och akademiska kretsar, stigmatiserades samerna som tillhörande en »lägre stående ras». Vidare har

⁵ Det i svenskan numera gängse namnet på samernas land är *Sápmi*, vilket är en nordsamisk form. Namnets form i de övriga samiska språken i Sverige är *Sábme* (SaL), *Sábme* (SaP), *Saepmie* (SaS) och *Sábmie* (SaU).

samerna fått ta konsekvenserna av gränsdragningar mellan de fyra länderna där de bodde och av tvångsförflyttningar (Lundmark 2008). Dessa trauman verkar ha lämnat djupa spår hos många samer och återspeglas än idag i samers berättelser och samiska kulturyttranden.

Förr i tiden har många samer tagit på sig rollen som »mindre värda» och frivilligt valt att nedtona eller dölja sin identitet i hopp om att underlätta tillvaron för sig själva och för kommande generationer. Därmed har de accepterat den objektiva identitet som majoritetssamhället tilldelat dem. I dagens Sverige, där det råder acceptans för kulturell och etnisk mångfald, finns det nya möjligheter för samer att identifiera sig med sin etnicitet, kultur och språk. Flera föräldrar som har besvarat enkäterna inom denna studie vill utnyttja dessa möjligheter och ge sina barn en trygg samisk identitet och samiskt språk för att barnen inte skall genomlida skamkänslor på samma sätt som deras föräldrar eller äldre generationer.

Dagens samiska identitet i Sverige bör uppfattas som komplex, vilket framgår av Åhrén 2008. Ett exempel på hur man som same kan dölja sin identitet beskrivs av en av Åhréns informanter, Nils. Åhrén (2008 s. 133) redogör för Nils beskrivning på följande sätt:

Nils mormor var en av de personer som nedtonade sin härkomst när hon lämnat samebyn och gift sig med en svensk man. Nils berättar att hans morfars familj aldrig haft vetskap om mormoderns härkomst. Detta kan ses som ett resultat av den stigmatiserade individens osäkerhet på hur de »normala» i samhället kommer att identifiera och motta henne. Hos den stigmatiserade uppstår ofta en känsla av att inte veta vad andra egentligen tänker om henne och vilka hon kan lita på [...]. Skammen inför att härstamma från den samiska befolkningen fick i Nils mormors fall den konsekvensen att hon valde att dölja sitt ursprung för sin mans familj och för sina barn och barnbarn.

Stigmata från äldre generationer kan även gå i arv, som nästa exempel tyder på (Åhrén 2008 s. 135):

Sådana här erfarenheter och berättelser är vanliga och informanterna kan snabbt gå från nutid till dåtid. Det visar på hur stigmata från förr fortfarande har effekt på informanterna idag. Även om informanterna försöker slå ifrån sig de negativa erfarenheterna de själva och andra upplevt berättar flera av dem om negativa upplevelser och det är främst i skolberättelser som de negativa upplevelserna kommer till uttryck.

De nya samiska identiteterna, som har växt fram delvis p.g.a. den historiska utvecklingen och sökandet efter de samiska rötterna, kan i sin tur leda till att nya stigmata uppstår bland samer. Olika benämningar tolkar Åhrén (2008 s. 158) som ett uttryck för en oklarhet kring vem som är same och vem som får kalla sig same och i så fall vilken typ av same:

Benämningen »nysame» är ett av många epitet som informanterna använder sig av i intervjuer för att beskriva sig själva och andra. »Nysame» är ett ord som används för att beskriva de samer som inte tidigare varit synliga på de samiska arenorna. Det är ett mycket negativt uttryck. Antalet benämningar på samer av olika slag har på kort tid ökat i antal och de allra flesta av dem har en negativ betydelse. Några exempel: nysame, ursame, helsame, halvsame, grytlapp (same som helst ligger hemma vid grytan istället för att vara i skogen), storstadssame, trotoarsame, SS-Same (supersamer som anser sig kunna och veta bättre än andra), sameadeln och gärdessame (same som bara dyker upp när renarna redan är i gärdet och inte arbetar annars).

Den språkliga dimensionen kan bidra till att utforma en persons objektiva identitet som tilldelas av andra samer (2008 s. 158):

På den samiska sammankomsten där jag och Nils befinner oss fortsätter nordsamererna i gruppen ihärdigt att skapa konflikter och tydligt påvisa att de anser sig vara stående över de andra i ett samiskt sammanhang. »Utan språket är vi ingenting» och »sydsamererna är så utblandade med andra att det inte är förvånande att det uppstår en ny samisk grupp», fortsätter en av nordsamererna.

I Jansson (2005 s. 125) uppges det samiska språket vara en viktig identitetsmarkör av samiska föräldrar, oavsett om de själva talar samiska. I Belancic (2020 s. 44) ger samiska elever uttryck för samisk identitet, samhörighet och inkludering i det samiska samhället genom det samiska språket. Emellertid uttrycker några av eleverna att man kan ha samisk identitet utan att för den sakens skull kunna samiska. De flesta elever uppges ha positiva åsikter om det samiska och uttrycka oro över framtidsutsikterna för de samiska språken. Även barnen som ingår i Janssons (2005 s. 125) studie har en överlag positiv inställning gentemot samiskan.

Flera av mina informanter berättar om den osäkerhet som de ibland upplever eller är oroliga för att uppleva, när de skall uttrycka sig på samiska, både muntligt och skriftligt, från samer som har samiska som sitt förstaspråk. Några informanter uppger att kunskaper i samiska bland nya språkbrukare kan upplevas som en negativ faktor av sådana som har växt upp med samiska. En informant, som har återtagit sitt språk, berättar att hen har skrivit läromedel i sitt samiska språk, men avstår från att publicera det av rädsla för andra samers klandrande. Istället använder hen läromedlet endast i sitt klassrum. Programmet »Språkspärr»⁶ har lanserats för att hantera hinder för att tala samiska, inte minst rädslan för att bli klandrad.

Flera informanter vittnar om lägen där det känns rätt eller fel att använda samiska. I det offentliga rummet eller när en person inte kan samiska har det varit vanligt att automatiskt gå över till att prata svenska.

⁶ Se härom avsnitt 5.

Osynligheten i större delar av samhället kan bidra till att en person eller grupp inte känner sig trygg och bekräftad i ett samhälle. En del samer upplever fortfarande att samerna och deras identitet ännu är osynliga i majoritetssamhället, vilket de motiverar med för lite kunskap ute i samhället (Sametinget 2020a s. 60 f. med litt.): »Allmänheten har stor okunskap om urfolksspråk och språkens brukare och kulturella uttryck kopplade till dessa är ofta osynliga.»

Vidare definieras en identitet genom gruppens interaktioner utåt, med majoritetssamhället. Ännu förekommer det både etnisk och språklig diskriminering mot samer ute i samhället (Pikkarainen & Brodin 2008), vilket kan påverka huruvida man vill visa upp sin identitet och sitt språk. En del samer väljer att dölja sin identitet även i vardagssituationer p.g.a. den upplevda diskrimineringen. En del samer upplever vidare att de är osynliga, ibland eftersom de tillhör en samisk minoritet inom en större samisk minoritet.

Språk och identitet är starkt knutna till varandra och det samiska språket verkar upplevas som en viktig identitetsmarkör för en del samer. Den samiska identiteten i dagens Sverige tycks vara komplex och språkkompetens i samiska eller bristen på denna bidrar till denna komplexitet. Att undervisa barnen i samiska uppfattas av flera föräldrar som ett verktyg för att bygga upp en samisk identitet för att i sin tur förhindra att barnen skäms över sitt kulturarv. I en liberal demokrati skall individen kunna inta en subjektiv identitet och kulturell och språklig mångfald bör accepteras. Ändå förekommer diskriminering av samer ute i samhället, bl.a. vad gäller samernas språkliga rättigheter. Språkliga rättigheter utgör en viktig del av grundläggande mänskliga rättigheter. Språket är inte enbart ett viktigt kommunikationsmedel och uttryck för individens och gruppens kultur, utan även en faktor som främjar mångfald och samförstånd människor emellan. Urfolks- och barnrättigheter bör enligt dessa lagar och konventioner beaktas i synnerhet. Minoriteters språkliga och kulturella rättigheter utgör en viktig del av den sociala rättvisan, mer specifikt språklig och kulturell rättvisa (se även Mowbray 2010, Martínez Sánchez 2005 och Roche 2020).

2. Samiskans status och samiskan i skolan

I detta avsnitt skall jag skissera Sveriges minoritets- och skolpolitik med särskilt fokus på samernas och samiskans juridiska ställning, både förr och i dagens Sverige.

Mot 1800-talets slut väcktes en oro inom politiska kretsar i Sverige över att samerna skulle bli en livskraftig skara och sprida sig söderut. Mot denna bakgrund började under devisen »Lapp skall lapp vara» en politik att föras som gick ut på att fjällsamerna skulle fortsätta leva ett nomadliv och uteslutas ur det moderna levnadssättet. Så uttryckte sig år 1913 ecklesiastikministern Fridtjuf Berg i en riksdagsdebatt:

Om lapprasen upphör med sitt nomadiserande liv, är den dömd att dö ut. [...] L]apprasen [lämpar sig] genom sin art och nedärvda anpassning efter naturförhållandena [...] inte för vår svenska bofasta befolknings levnadssätt.

Vidare rådde uppfattningen att samerna själva inte kunde ta ansvar för sitt liv och näring och att de med »högre bildning» (d.v.s. majoritetssamhället) därför måste ta ansvaret för dem. Uppfattningen att samerna skulle ägna sig åt renskötsel ansågs gälla för fjällsamerna, men inte för skogssamerna, av vilka många bodde i hus eller husliknande kåtor. I början av 1900-talet fattades beslutet att renskötande samer skulle skicka sina barn till så kallade nomadskolor, eftersom de tidigare fasta lappskolorna, där barnen fått njuta av bekvämligheter, ansågs ha »förlämnat dem». Bofasta samers barn skulle gå i en vanlig folkskola. I ingen av dessa skolformer fick dock samiska språk användas (Lundmark 2008 s. 152 ff.). Under tre à fyra decennier utformades samebarnens undervisning av representanter för majoritetssamhället i princip utan hänsynstagande till samernas egna önskemål och behov (Sametinget 2008).

Under det samiska landsmötet 1918 riktades stark kritik mot nomadskolorna, men inte förrän 1962 fick samerna en likvärdig skolform vid sidan av nomadskolorna och kunde själva välja om deras barn skulle gå i en vanlig skola eller i en nomadskola. I läroplanen för grundskolan 1969, Lgr69, nämndes ännu inte ordet *same*, men ordet *minoritet* fanns med (Sandberg 2020 s. 15). Efter grundskolans etablerande i hela Sverige 1972 kom de tidigare nomadskolorna att gå under beteckningen *sameskolor* och för första gången fick samerna inflytande över innehållet i barnens skolundervisning (Johansson 1977 s. 24 f.). Fram till 1968 fanns det dock ingen kursplan för modersmål, hemspråk eller samiska. I och med Lgr69 infördes riktlinjer för undervisning i hemspråk och en kursplan i finska. Skälet till att finskan fick en egen kursplan var dåtidens våg av arbetskraftsinvandring där finländska medborgare utgjorde en majoritet. Därigenom kunde samerna börja erhålla undervisning i samiska i skolan på 1970-talet.

År 1975 antog Sveriges riksdag de förslag som hade lagts fram i *Propositionen om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m.m.* (Sveriges riksdag 1975). Trots sitt namn behandlade beslutet i princip enbart invandrarfrågor. Därigenom fick arbetskraftsinvandrare i Sverige (eller »invandrare», »språkliga minoriteter», som de omnämndes i propositionen) rätten »att välja i vilken grad de vill uppgå i en svensk kulturell identitet och i vilken grad de vill bibehålla och utveckla den ursprungliga identiteten. Åtgärder för att bevara kontakten med ursprungslandets kultur underlättar även valet mellan att stanna i Sverige eller återvända och återanpassas i ursprungslandet.« Denna proposition anses ofta som en vändpunkt i Sveriges historia vad gäller övergången från en monokultur till en mångkultur. Men av samernas historia framgår det tydligt att Norden och Kolahalvön länge har varit mångkulturella och mångspråkiga och att olika typer av interaktioner mellan bofasta nordisktalande bönder och nomadiserande samer har pågått i tusentals år.

1977 inträdde hemspråksreformen, enligt vilken kommunerna blev skyldiga att erbjuda modersmålsundervisning till barn med annat modersmål än svenska (Dahlström 2018). Även om samerna erkändes som urfolk av riksdagen år 1977 (Riksdagen 2015) var det inte förrän år 2000 som Sverige antog en språkpolitik för de nationella minoriteterna genom ratificeringen av Europarådets två stadgor, nämligen Europeiska stadgan för landsdels- och minoritetsspråk (ECRML, European Charter for Regional or Minority Languages) och Ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter (FCNM, Framework Convention for the Protection of National Minorities). ECRML avser språk som skiljer sig avsevärt från statens huvudspråk och som har talats av hävd i landet. Språken som erkändes som nationella minoritetsspråk i Sverige var finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska. Därmed erhöll de nationella minoriteterna en del rättigheter bl.a. när det gäller att bevara och utveckla de egna språken och kulturerna, undervisa barn i språken, använda språken inom äldreomsorgen och i kontakt med myndigheter och synliggöra dem i det offentliga rummet (Council of Europe 1992). Finska, meänkieli och samiska skulle dessutom åtnjuta flera rättigheter inom de så kallade förvaltningsområdena. Inom dessa områden fick dessa minoriteter rätten att använda sitt språk även i kommunikationen med myndigheterna. Vidare är kommunerna och övriga myndigheter i dessa områden skyldiga att informera minoriteterna om deras rättigheter och att skydda minoriteternas språk och kulturer med särskild tonvikt på barn och ungas rätt att få utveckla sitt språk och sin kultur. Kommuner och övriga myndigheter är dessutom skyldiga att ge minoriteterna inflytande över frågor som berör dem (Skoglund 2018).

Sveriges prioritering av invandrarspråk och invandrarkulturer på 1970-talet framför de inhemska nationella minoriteterna och det samiska urfolket kan förklaras med Sveriges internationella orientering, som på 1900-talet så småningom började avlösa nationalismen (som i sin tur även hade uppträtt i en utvidgad form – skandinavismen eller nordismen):

Inom de socialistiska rörelserna var den internationalistiska hållningen hela tiden levande [...]. Många svenskar bekände sig alltså under 1900-talets senare decennier till någon form av internationalism, även om innehållet i denna övertygelse inte var särskilt enhetligt. (Teleman 2013, s. 29 ff.)

Även Sveriges ratificering av Europarådets stadgor kan ses i en bredare internationell kontext. I grannländerna var dessa stadgor redan erkända vid den tiden: Norge hade ratificerat ECRML 1993 och FCNM 1990. Finland ratificerade både ECRML och FCNM 1998. Norge och Danmark hade dessutom ratificerat Konventionen om ursprungsfolk och stamfolk (ILO-169) 1990 respektive 1996 (International Labour Organization, Normlex, Labour Standard, Ratification of ILO Conventions), som ännu inte ratificerats av Sverige. Artikel 28 och 30 i konventionen avser nämligen utveckling av språkkompetens hos urfolks barn. Under de senaste åren har ett antal motioner och för-

slag till riksdagen inlämnats både avseende upprättandet av en samisk sanningskommission och ratificeringen av ILO-169, men än så länge har dessa inte utmynnats i några riksdagsbeslut (se exempelvis Motion till riksdagen 2017/18:2967). I ett svar från Arbetsmarknadsdepartementet till FN:s råd för mänskliga rättigheter daterat 3/6/2020 skriver departementet att regeringen arbetar mot en sådan ratificering (Government Offices of Sweden 2020 s. 12).^{7, 8}

Utvärderingar från olika myndigheter samt kritik från Europarådets sekretariat gällande lagen om nationella minoritetsspråk från år 2000 och brister i dess tillämpning utmynnade så småningom i lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (SFS 2009:724). Traditionellt sydsamiska kommuner kom att för första gången inkluderas i förvaltningsområden, vilket innebar en viktig förbättring för möjligheterna att lära sig och att utveckla sin sydsamiska. Vidare öppnades ett samiskt språkcentrum med två filialer i det sydsamiska området (Huss & Stångberg 2020 s. 129).⁹

Enligt FN:s konvention om mänskliga rättigheter får diskriminering bl.a. på grund av språk inte förekomma (Förenta Nationerna 2008 §2). PEN International,¹⁰ där även Sverige är medlem, förklarar i Gironamanifestet bl.a. att språklig diversitet utgör ett kulturarv som bör värderas och skyddas, att respekt för språk och kulturer utgör viktiga faktorer för att upprätthålla dialog och fred i världen, att olika språk inte enbart är kommunikationsmedel utan även en grogrund för människor och kulturer, att varje språkgemenskap har rätten till att det egna språket även används i officiella sammanhang och att skolundervisning behöver bidra till olika språks prestige (PEN International 2011). Enligt manifestet omfattar språkets funktion således mer än kommunikation, uttrycksverktyg för individen, kulturen och gemenskapen. Språklig diversitet utgör även en stabiliserande faktor som bidrar till att upprätthålla fred och samförstånd människor emellan.

År 2009 antog riksdagen språklagen (SFS 2009:600), som utgjorde ytterligare en förstärkning av lagstiftningen kring de nationella minoritetsspråken:

Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. (§ 8)

Var och en som är bosatt i Sverige skall ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Därutöver skall den som tillhör en nationell minoritet ges möj-

⁷ Enligt en artikel i *Svenska Dagbladet* (Dahlberg & Fröberg 2018) hade olika regeringar sedan 1990 arbetat med denna konvention, dock utan att det har lett till något resultat. Det har »satts i system att låta tunga utredningar, lagförslag, rapporter och promemorior falla platt. Oftast med följden att nya utredningar, lagförslag, rapporter och promemorior startas med samma resultat.»

⁸ Representanter för Amnesty Sápmi kritiserar regeringens svar till FN: »Regeringen borde vara bättre på att stå upp för urfolksrättigheter – även på hemmaplan.» (ETC 2020)

⁹ Språkcentrums uppdrag är att främja och stimulera ökad användning av de samiska språken, stärka de samiska talarna, utveckla metoder för språkrevitalisering samt verka för att synliggöra och öka statusen för de samiska språken. Samiskt språkcentrum är lokaliserat till Tärnaby och Östersund. (Sametinget.se, språkcentrum)

¹⁰ Se härom PEN Internationals hemsida (<https://pen-international.org/>; hämtad 2021-08-20).

lighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket [...] (Sveriges riksdag 2009a: § 8)

Vidare skall kommuner och regioner arbeta aktivt med minoritetsspråkspolitik. (§ 5b.)

FN:s urfolksdeklaration från 2007 gäller som vägledande för FN:s medlemsländer. Deklarationen innehåller några minimala åtgärder för »urfolkens överlevnad, värdighet och välbefinnande» (artikel 43). Urfolken har enligt deklARATIONEN rätten att

revitalisera, använda, utveckla och överföra sina historier, språk, muntliga traditioner, filosofier, ortografier och litteraturer och att bestämma över och bevara namnen för sina gemenskaper, orter och personer. Medlemsstaterna skall vidta åtgärder för att säkerställa att denna rätt respekteras« (Artikel 13.)

Vidare har urfolken rätten att

etablera och kontrollera sina utbildningssystem och institutioner på sina egna språk och på ett sätt som lämpar sig till sina kulturella metoder för undervisning och inläring. Barn, även sådana som bor utanför sina traditionella territorier, skall, såvida möjligt, ha tillgång till utbildning i sin egen kultur och på sitt eget språk. (Artikel 14.)

Urfolken skall dessutom ha rätt att etablera sina egna medier på sina egna språk och få tillgång till majoritetsbefolkningens alla medier utan diskriminering. (Artikel 16.)

2020 inkorporerades FN:s barnkonvention i svensk lag. Barnkonventionen innehåller en del formuleringar i syfte att stötta barnets välmående, i synnerhet barn tillhörande minoritetsgrupper. Konventionsstaterna erkänner den viktiga uppgift som massmedier utför och skall säkerställa att barnet har tillgång till information och material från olika nationella och internationella källor, särskilt sådant som syftar till att främja dess sociala, andliga och moraliska välmående samt fysiska och psykiska hälsa. Massmedier skall således ta hänsyn till de språkliga behoven hos barn som tillhör en minoritet eller ett urfolk. Vidare säger konventionen (§ 30):

I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter eller personer som tillhör ett urfolk skall ett barn som tillhör en sådan minoritet eller ett sådant urfolk inte förvägras rätten att tillsammans med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk.

I dagens skola och förskola har samiska barn rätten att tillägna sig och utveckla sitt samiska språk i olika former. Lpfö18 (s. 9) lägger tonvikt på barn tillhörande de nationella minoriteterna och deras språkliga rättigheter:

Barn som tillhör de nationella minoriteterna, där urfolket samer ingår, skall även stödjas i sin språkutveckling i sitt nationella minoritetsspråk och främjas i sin utveckling av en kulturell identitet. Förskolan skall därigenom bidra till att skydda och främja de nationella minoriteternas språk och kulturer.

Inom förvaltningsområdena har dessa språk utökade rättigheter:

När en kommun i förvaltningsområdet erbjuder plats i förskoleverksamhet enligt 2 a kap. 1 och 7 §§ skollagen (1985:1100), skall kommunen ge barn vars vårdnadshavare begär det möjlighet till plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på samiska. (SFS 1999:1175.)

Den 1 januari 2020 inkorporerades dessutom rätten till förskola på nationellt minoritetsspråk i skollagen och stärktes delvis:

Regler om rätten till förskola på nationellt minoritetsspråk har förts över till skollagen och delvis stärkts. Bestämmelsen finns i 8 kap. 12 a § skollagen och innebär att en hemkommun som ingår i ett förvaltningsområde enligt lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk skall erbjuda barn, vars vårdnadshavare begär det, plats i förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på finska, meänkieli respektive samiska. Vårdnadshavare som ansöker om förskoleplats för sitt barn skall tillfrågas om de önskar plats i sådan förskola som avses i första stycket. (Skolinspektionen 2019.)

Även inom ramen för modersmålsundervisning har samiska barn rätt till sitt modersmål, på förskolan och i grundskolan, t.ex.:

Förskolan skall medverka till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål. (SFS 2010:800, 8 kap, 10 §.)

Förskoleklassen skall medverka till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål. (SFS 2010:800, 9 kap, 10 §.)

Härutöver skall det som ämnen finnas moderna språk som skall erbjudas varje elev inom ramen för språkval och, för elever som skall erbjudas modersmålsundervisning, modersmål. (SFS 2010:800, 10 kap, 4 §.)

En elev som tillhör någon av de nationella minoriteterna skall erbjudas modersmålsundervisning i elevens nationella minoritetsspråk. (SFS 2010:800, 10 kap, 6 §.)

Samiska kan också ingå i skolans val eller elevens val enligt kursplanen för moderna språk på grundskolans årskurs 6–9 och på gymnasiet:

Vidare skall det finnas elevens val och skolans val. Undervisningen i elevens val skall syfta till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen.

Skolans val får omfatta ett lokalt tillval, om Statens skolverk har godkänt en plan för undervisningen. (SFS 2017:620, 10 kap., 4 §.)

En annan möjlighet är att gå i sameskolan, som är likvärdig med förskoleklass och grundskolans årskurs 1–6 och där få samiska som första- eller andraspråk enligt kursplan för sameskolan (Sametinget 2019 s. 40). Sameskolans uppdrag är att förmedla det samiska samhällets och urfolket samernas normer, värdegrund, traditioner och kulturarv till eleverna samt lära dem att läsa, tala och skriva samiska. Vidare skall sameskolan bidra till att utveckla den samiska identiteten och att varje elev skall vara funktionellt tvåspråkig (Skolverket 2020a).

Sameskolan finns på fem orter i Sverige: Gällivare, Jokkmokk, Karesuando, Kiruna och Tärnaby. Elevernas förkunskaper i samiska när de börjar i sameskolan varierar mellan inga kunskaper alls via andraspråks- till förstaspråkskompetens. I sameskolans årskurs 1–6 erbjuds samiska språket som ämne fyra timmar i veckan och 800 timmar om året. Dessutom erbjuds ämnesundervisning på samiska, men omfattningen varierar mellan sameskolorna beroende på lärarnas kompetenser. Varje elev erbjuds det samiska språk som hemmet önskar. Några elever läser två samiska språk samtidigt. Vidare erbjuder sameskolorna fjärrundervisning i samiska till andra skolor. När eleverna slutar sameskolan efter årskurs 6 får de betyg i samiska 1 eller samiska 2. Samtliga elever uppges nå upp till målen i ämnet.¹¹

2018 gick 159 elever i de fem sameskolorna. Det fanns 42 anställda lärare. Både samiska och svenska används där – på ett balanserat sätt eller mer samiska än svenska beroende på sameskolan (Belancic 2020 s. 8). Detta återspeglar en verklighet där några elever använder samiska med sin familj, medan andra använder språket endast i skolan (Outakoski, 2015, Belancic 2020, s. 8 med hänvisning till Sullivan et al. 2019).

Enligt Skolverket (Belancic 2020 s. 25 med hänvisning till Skolverket) hade 918 samiska elever rätt till samisk språkundervisning under läsåret 2019–2020. Av dem tog 172 del i samiskundervisning vid sameskolan, medan 746 sökte modersmålsundervisning i samiska utanför sameskolan. Av dem som sökte var det dock endast 443 som fick modersmålsundervisning i samiska.

Sameskolan är ju den skolform i Sverige som skall säkra högst kvalitet vad gäller undervisning i samiskt språk och kultur. Enligt Skolverket (2020) är sameskolans uppdrag att förmedla det samiska samhällets och urfolket samernas normer, värdegrund, traditioner och kulturarv till eleverna samt lära dem att läsa, tala och skriva samiska. Dock visar Belancic (2020 s. 61) att läroplanen för sameskolan är nästan identisk med den allmänna läroplanen. Dessutom är den formulerad på svenska och lägger endast lite fokus på samiska värderingar. Syftet med att inkludera samiska kursplaner i den allmänna läroplanen 2019 var att underlätta funktionell tvåspråkighet genom

¹¹ Enligt meddelande via e-post från Sameskolsstyrelsen, 2020-05-06.

att lärare lättare skulle kunna byta mellan språken, men resultatet blev att båda läroplanerna blev mer lika varandra. Detta, i kombination med brist på behöriga samisklärare och på samiskspråkiga böcker, resulterar i en begränsad tillgänglighet för eleverna till inläring på samiska och utifrån samisk kultur och värdegrund. En viktig skillnad mellan läroplanerna för samiska respektive svenska är enligt Belancic (2020 s. 40) att den svenska läroplanen fokuserar mer på skriftliga kunskaper, medan den samiska mer fokuserar på muntliga kunskaper.

Enligt Outakoski (2015 s. viii) råder det en stark obalans vad gäller bilitteracitet bland samiska barn och ungdomar i norra Finland, Norge och Sverige p.g.a. brist på lämpliga läromedel, brist på populärkultur och medier med samiskt innehåll och majoritetsspråkens dominerande roll i barnens vardag. Vad gäller läromedel har Sverige enligt Outakoski (2015 s. 14), till skillnad från Finland och Norge, inget organiserat statligt system med ansvar för att finansiera eller producera läromedel i samiska.

Trots statens skyldighet att erbjuda samiska till de samiska barn som önskar det visar det sig att detta inte alltid följs i praktiken. Siffror visar också att andelen barn som slutför gymnasiet med ett godkänt betyg i samiska är ytterst låg – år 2018 var det enbart 22 av totalt 81 536 gymnasieelever i Sverige (Regeringen 2019).

Mellan 2000 och 2008 har DO (Diskrimineringsombudsmannen) fått in ett 30-tal anmälningar rörande samers språkliga rättigheter. Där påtalades bl.a. brister i modersmålsundervisning i förskola och skola och avsaknad av information på samiska hos myndigheter. Vissa upplevde att kommuner inte beaktade samers rätt till modersmålsundervisning och att vissa kommuner till och med öppet motarbetade deras rätt till modersmålsundervisning. Vissa upplevde även att modersmålsundervisning i samiska skedde ad hoc, på undantag, och innebar en del praktiska svårigheter för dem som ville delta. Även bristen på läromedel i och på de samiska språken togs upp som ett hinder mot lyckad undervisning. Flera som krävde sina språkliga rättigheter möttes av okunskap, fördomar och negativa föreställningar. Enligt DO:s dialog med samer fanns det brister i åtgärder från statligt och kommunalt håll för att främja samers språkliga rättigheter. Detta fick flera samer att uppleva sig själva som besvärliga när de krävde sina rättigheter. Detta i kombination med en redan utsatt situation gjorde att vissa samer i stället valde att tala svenska (Pikkarainen & Brodin 2008 s. 18–30). Denna typ av diskriminering bidrar till att statens historiskt negativa roll gentemot samerna av några av mina informanter upplevs som aktuell även idag.

Enligt Europarådets senaste rapport om Sveriges efterlevnad av ECRML vad gäller utbildning i eller på samiska (artikel 8), är vissa punkter fortfarande enbart delvis uppfyllda, såsom att hela eller en väsentlig del av förskoleverksamheten skall ske på samiska för dem som så önskar, att hela eller en väsentlig del av skolundervisningen skall ske på samiska för dem som så önskar och även att det skall finnas lärarutbildningar och kompetensut-

veckling för lärare i samiska (Council of Europe 2020 s. 28 f.). Europarådet uppmanar Sveriges riksdag att inkludera språklig diskriminering i diskrimineringslagen, att förstärka undervisningen i och på samtliga nationella minoritetsspråk, att se till att barn som lär sig språken inom ramen för modersmålsundervisningen får lämplig undervisning och utvecklar litteracitet i detta språk, att utöka den tvåspråkiga undervisningen på samiska och finska, att utveckla en lärarutbildning som möter minoriteternas språkliga behov och att utöka antalet samiska språkcentra (Council of Europe 2020 s. 34).

Samernas status och skolgång och samiskan i skolan har genomgått kolossala förändringar under det senaste århundradet. Från att samernas öde och skolgång har bestämts av myndigheterna över huvudet på samerna och att samisk identitet och samiskt språk inte fick något utrymme i skolan är samernas urfolksstatus i Sverige och samiskan som nationellt minoritets- och urspråk numera väl förankrade i lagstiftningen. Vidare har samerna fått utökad inflytande över sitt eget liv, barnens skolgång och språkpolitiken. För barn som tillhör urfolk understryks förutom rätten att utveckla språket och kulturarvet även möjligheterna att utgå från gruppens värderingar och att säkerställa barnens fysiska och psykiska hälsa. Idag finns det flera sätt för barn att tillägna sig och utveckla sin samiska. Kommunerna är skyldiga att informera de nationella minoriteterna om dessa rättigheter. Som nationell minoritet är det viktigt att även få utveckla sin kultur. De fem sameskolorna har ett särskilt uppdrag att förmedla det samiska urfolkets värdegrund, utveckla den samiska identiteten och kulturen och lära ut samiska till barnen för att dessa skall kunna bli funktionellt tvåspråkiga. Ändå framgår det att det finns brister i efterlevnaden av dessa lagar och konventioner – en del elever som önskar att lära sig samiska i skolan får inte denna möjlighet; möjligheten att få hela eller en väsentlig del av sin förskola eller skolgång på samiska uppfylls inte tillfullo; en del kommuner är omedvetna om lagstiftningen kring samiska och det finns även en del brister vad gäller läromedel och lärarnas kompetens.

3. Sveriges fem samiska språk – utbredning, språkbrukare och vitalitet

I detta avsnitt skall jag grundläggande redogöra för de fem samiska språk som används i Sverige samt deras brukare, dokumentation, status och standardisering.

De samiska språkens situation i dagens Sverige är diffus och brokig. Samerna är spridda över hela Sverige, och främst i Norrland, men även här är samerna spridda över ett stort geografiskt område. Språkförhållandena varierar beroende på ett flertal faktorer:

1. Samiskt språk. Nordsamiska har förhållandevis många språkbrukare medan ume- och pitesamiska har ytterst få.

2. Kommun. Satsar kommunen på att rekrytera och fortbilda personal och erbjuda de språkliga resurser som krävs av lagen?
3. Släkt. Används samiskan mellan generationerna och traderas den från generation till generation?
4. Föräldrarnas språkbruk. Talar ingen, en eller bägge föräldrar samiska?
5. Generation. Använder man en traditionell eller modern varietet av samiskan?
6. Social miljö: Finns det personer, vänner i närmiljön som är samisktalande? Är familjen i minoritet som samisktalande i området bland brukare av svenska eller av andra samiska språk?
7. Undervisning. Finns det en lärare i samiska i skolan? Har läraren den kompetens som behövs för att undervisa språket till sin målgrupp?
8. Språklig kompetens. Hur skall man avgöra vem som är 'samiskbrukare' – räcker det att kunna några fraser eller skall man kunna använda samiska i alla domäner? Behöver språket vara grammatiskt och fonologiskt 'korrekt' eller bör man betrakta avvikelser från ett 'korrekt' språkbruk som en modernare varietet av samiska?
9. Material och språkliga domäner. Finns det tillräckligt många läromedel för att lära sig språket? Finns det tillräckligt många domäner utom skolan och hemmet där språket kan användas? Finns det tillräckligt mycket populärkultur, tillräckligt många aktiviteter och resurser, där språket kan eller bör användas på fritiden?

Dessa faktorer visar på att samiska språk kan hamna i mycket prekära lägen jämfört med majoritetsspråket eller främmande språk som är standardiserade sedan länge.

De samiska språken och dessas språkliga domäner och territorium har förändrats avsevärt under de senaste århundradena av olika skäl: kolonialisering, som orsakade att samerna blev en minoritet i Sápmi; kulturell och språklig assimileringspolitik och stigmatisering i Sápmi, vilket fick många samer att frivilligt eller ofrivilligt ge upp sin kultur, religion och språk och senare generationer i många släkter att växa upp utan samiska som sitt förstaspråk; tvångsflyttningar, som innebar att nordsamiska renskötare fick bosätta sig i områden i Sverige där andra samiska språk talades; och riksgränserna, som drogs utan hänsynstagande till många samers traditionella liv. Förutom dessa faktorer har även andra samhällsliga förändringar – blandförhållanden, urbanisering, massmedier och förskola från tidig ålder – inneburit att majoritetsspråken har fått allt större utrymme bland samerna, vad gäller både språkkompetens och språkliga domäner (se även Sametinget 2008 s. 28).

Det finns nio samiska språk idag:¹² Enaresamiska talas i Finland, skolt-samiska talas i Finland och Ryssland. Dessutom talas även kildin- och ter-

¹² Akkalamiska uppges av Ethnologue ha dött ut 2003 (Saami, Akkala.).

samiska i Ryssland – dessa fyra språk utgör den östsamiska grenen. Ume- och pitesamiska talas i Sverige, nordsamiska talas både i Finland, Norge och Sverige, lule- och sydsamiska talas i både Norge och Sverige – dessa fem språk utgör den västsamiska grenen. Den nuvarande indelningen i nio samiska språk går tillbaka till Korhons (1967) indelning i nio samiska dialekter. Korhons (1967 s. 13 ff.) uppger i sin tur att han följer en traditionell indelning och att gränsdragningen i många fall är svår på grund av övergångszoner. Vidare hör Korhons studie hemma inom morfologin och det är tydligt att morfologiska kriterier väger tungt i hans indelning. Så beskriver Sammallahti (1998 s. 1) de samiska språken på ett övergripande sätt:

All the [Saami] languages in the area are fairly similar in structure and basic vocabulary. Although there are no deep linguistic boundaries, one can distinguish between ten Saami languages which differ from each other at least to the same degree as the Germanic or Romance languages. Neighboring dialects on each side of a language boundary are normally close to each other in vocabulary, so that the Saami languages form a chain in which speakers of adjacent dialects understand each other rather easily.

Att dessa varieteter idag snarare betraktas som språk än dialekter hänger ihop med bristande ömsesidig förståelighet mellan flera varieteter som ligger avlägset från varandra geografiskt och en språkpolitisk utveckling, som bl.a. innebär att samtliga nio varieteter numera har varsin ortografi och standard. En sydsamisk informant uppger att samisktalande personer i Sverige kan förstå andra samiska språk i Sverige om man är öppen och mottaglig. Här bör nämnas att i många samiska sammanhang, t.ex. barnteater och konfirmandläger, används flera samiska språk samtidigt utan tolkning. I mer officiella sammanhang, t.ex. konferenser, används ofta tolkservice. Jag uppfattar det som att passiva kunskaper i de övriga samiska språken uppstår när man interagerar på olika samiska språk som talas i Sverige. Nordsamiska, som är avsevärt större än de andra och därmed även når ut till fler samisktalande, verkar dessutom vara en viktig referenspunkt för dem som är engagerade i samiskspråkiga aktiviteter.

Samtliga samiska språks existens anses hotad enligt både Endangered Languages Project (ELP) och UNESCO (2003). I fig. 1 syns spridningen av de samiska språken i Sápmi. I tabell 1 ges en översikt över Sveriges fem samiska språk och deras vitalitet enligt UNESCO:s (2003) kriterier för språklig vitalitet och dokumentation. Uppgifter angående antalet språkbrukare kan vara svåra att fastställa, dels eftersom det inte utförs några officiella räkningar av antalet språkbrukare eller etniska minoriteter i Sverige, dels eftersom i princip alla samiskbrukare idag är tvåspråkiga och ofta utgör minoriteter i sina respektive hemkommuner. Därför har jag kompletterat uppgifterna om antal språkbrukare från ovan nämnda källor med uppgifter från Sametingets diskussionsanteckningar från seminariet om de samiska språkens behov

(2019, i tabellen förkortat »Sam»)¹³ med siffror från Ethnologue (förkortat »Ethn»)¹⁴ och ELP. Uppgifter om attityder gentemot språket bland talarna har jag vid behov kompletterat med uppgifter från språkaktivisterna.

Det bor uppskattningsvis mellan 20 000 och 40 000 samer i Sverige (se Samer i siffror). Statistik från röstlängden till Svenska sametinget kan ge en fingervisning om hur många vuxna i Sverige som identifierar sig som samer och engagerar sig i valet till sametinget. 2017 års samelängd omfattade 8 766 personer. Härav bodde 46 % i Norrbottens län, 22 % i Västerbottens län, 8 % i Stockholms län, 6,4 % i Jämtlands län, 2,5 % i Västernorrlands län, 2,5 % i Västra Götalands län. Övriga bor i resten av landet förutom 2 %, som bor utomlands.¹⁵ Vidare finns det 25 kommuner som ingår i de samiska förvaltningsområdena, alla inom Sápmi, och därtill även Stockholms kommun. Det är också svårt att komma tillrätta med antalet språkbrukare, vilket kommer att framgå längre fram i denna artikel. Det är svårt att avgöra vad det innebär det att kunna ett språk i ett modernt samhälle – räcker det att kunna säga några fraser på ett andraspråk eller skall man behärska språket som sitt förstaspråk i både tal och skrift inom alla domäner? Skall det vara samma språk som föräldragenerationen talade eller kan det vara ett språk som innehåller en mer förenklad grammatik och ofta förekommande kodväxlingar? Dessutom bereder det svårigheter att räkna dem som talar samiska någorlunda i Sverige, eftersom ingen statistik förs. Det är mot bakgrund av detta som de nedan anförda varierande siffrorna vad gäller antalet språkbrukare skall förstås.

Redan på 1970-talet var samiskans situation i Sverige skör. Enligt 1975 års sameutredning (vilken återges i Sametinget 2008 s. 20) framgår det att rennäringen var en språkarena där samiskan var stark. Det uppges att 40 % av de renskötande samerna i Sverige behärskade nordsamiska och att 25 % behärskade någon av varieteterna lule-, pite- och sydsamiska. Samiskkunskaperna bland nordsamisktalande överlag var bättre än hos övriga. Barn som kunde samiska fanns bland de renskötande samerna, men även där uppgick andelen samisktalande barn endast till ca hälften av barnen.

Svonnis (1993) studie beskriver en pågående språkbytessituation bland svenska samer med fokus på samiska skolbarn. Det visar sig att samiskan används i allt mindre utsträckning och främst inom familjen och den närmaste vänskapskretsen, medan majoritetsspråket används i mer formella samtalsituationer. Dessutom är samisktalarna i stort sett tvåspråkiga. Studien, som ger en allsidig bild av barnens språkliga kompetenser och användningsområden, fokuserar på 15 nordsamiska skolbarns språkliga kompetens i årskurserna 4–6, från både sameskolan och den allmänna grundskolan. Bl.a. visar den på skillnader avseende vissa språkliga kompetenser mellan skolbarn med

¹³ Vid seminariet deltog totalt 73 personer från de fem samiska språkgemenskaperna: lulesamiska (15 personer), nordsamiska (29 personer), pitesamiska (9 personer), sydsamiska (11 personer) och umesamiska (9 personer). (Enligt meddelande via e-post från Ingegerd Vannar, 2020-05-05.)

¹⁴ Se Saami, Lule, Saami North, Saami, Pite, Saami, south och Saami, Ume.

¹⁵ Enligt meddelande via e-post från Sametinget, 2021-05-08.

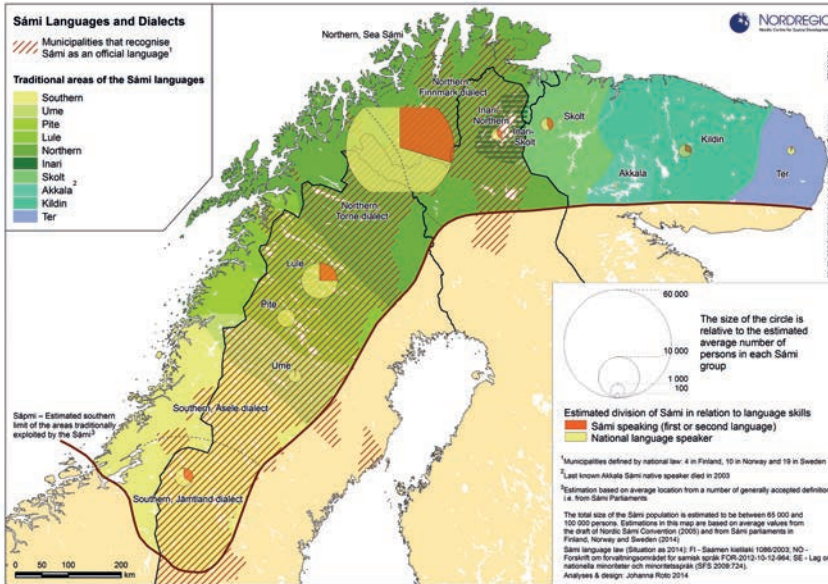

Fig. 1. De samiska språkens och dialekternas utbredning i Finland, Norge, Ryssland och Sverige. Efter Sámi languages and dialects. Publicerad med tillstånd.

samiska som förstaspråk och skolbarn med svenska som förstaspråk och samiska som andraspråk: barnen som hade samiska som sitt förstaspråk klarade konsonantväxlingarna inom böjningssystemet utan problem, medan de med svenska som sitt förstaspråk hade varierande grader av svårigheter med dessa. Bland dem som hade samiska som sitt förstaspråk hade några en god grammatisk kompetens, medan andra inte behärskade alla böjningsformer. Andraspråkstalarna behärskade endast några få böjningsformer.

Enligt siffror från 2008 (Sametinget 2008) hade ca 45 % av Sveriges samer i sametingets röstlängd kunskaper i samiska. Ca 28 % av samerna i sametingets röstlängd hade kunskaper i nordsamiska, ca 8 % hade kunskaper i lulesamiska och ca 10 % hade kunskaper i sydsamiska. Andelen samisktalande var större i Norra Lappland och Jämtland och låg där på ca 60 %. Inom den renskötande befolkningen var andelen samisktalande större än bland övriga samer, nämligen 67 %. Av hela populationen i röstlängden uppgav ca 25 % att de talade samiska utan svårigheter. Kunskaperna i samiska visade sig variera beroende på ålder och geografisk hemvist: Norra Norrland hade högsta andelen samisktalande och högst inom åldersgruppen över 60, nämligen 60 % som talar samiska utan svårigheter gentemot endast 20 % i åldersgruppen 18–29. Även i resten av landet var andelen som behärskar samiska inom den högsta åldersgruppen störst. En tydlig tendens gjorde sig dock gällande bland samer från den lägsta åldersgruppen: de försökte tillägna sig kunskaper i samiska (Sametinget 2008).

Tabell 1. Sveriges fem samiska språk och deras vitalitet på en skala 0–5.

	Nordsamiska ^a	Lulesamiska	Sydsamiska	Pitesamiska	Umesamiska
Länder där språket talas	Sverige, Norge, Finland	Sverige, Norge	Sverige, Norge	Sverige	Sverige
Överföring mellan generationer (1) ^b	2–3	1	1–2	1	1
Antal språkbrukare (2) ^c	16 500 (Ethn) 25 700 (ELP)	1 000–2 000 (ELP) 2 000 (Ethn)	500 (Sam) 600 (ELP, Ethn)	30	< 20 (ELP) 20 (Ethn) 100 (Sam)
Andel språkbrukare inom gruppen (3)	2	1	1	1	1
Domäner och utsträckning (4)	2	1	1	1	1
Nya domäner (5)	1	1	1–2	1	1
Undervisning (6)	2	1	3	1	1
Status och lagligt skydd (7) ^d	1–2	2–3	3–4	2–3	2–3
Gruppens attityder (8) ^e	2–3	2–3	2–3	3	3
Språkmaterial, översättare (9)	3	3	3	3	2–3
Vitalitet ^f	2	1	2	1	1
Senaste standard-ortografi ^g	1979	1983	1987	2019	2016

^a I lulesamiskans fall har jag kompletterat Sametingets diskussionsanteckningar (2019) med data ur intervjun med den lulesamiska språkaktivisten. För umesamiskans och pitesamiskans del angavs inga siffror i diskussionsanteckningarna. Siffrorna som anges här är baserade på löptexten som ingår i anteckningarna för dessa språk jämte data från språkaktivisten. De båda språkaktivisterna rapporterar ökade språkkunskaper bland de befintliga talarna och ökat intresse för att återta respektive språk.

^b Siffran 2–3 för nordsamiska avser hela landet; Karesuando-regionen har fått siffran 3–4. Enligt Sametingets diskussionsanteckningar (2019) finns det ett glapp från mor-/farföräldrar till barn vad gäller lulesamiska, och utveckling av språkkunskaperna bland föräldragenerationen efterlyses.

^c Nordsamiskbrukare utgör ca 90 % av samisktalarna överlag. Osäkerheten kring antalet språkbrukare återspeglas även i de vitt skilda siffrorna. Utbredningen i de tre länderna uppskattas enligt Svonni (2008) till 9 000–10 000 språkbrukare i Norge, 5 000–6 000 i Sverige och 2 000 i Finland. Lulesamiska talas av 300 personer i Sverige enligt ELP (Endangered Languages Project). Även Samer.se, samer i siffror (2020) uppskattar antalet sydsamiskbrukare i Sverige till 500, spridda över ett mycket stort område. Enligt Svonni (2008 s. 22 f.) har umesamiskan »ett fåtal brukare och riskerar att försvinna». Pitesamiska talas av 30 personer enligt Valijärvi & Wilbur (2012). Andelen samiskbrukare inom den samiska gruppen är liten (3).

^d Status och lagligt skydd (7) varierar inte mellan de olika språken. Snarare bör en skillnad mellan språken återspegla arbetsgruppernas olika uppfattningar.

^e Enligt den pite- och umesamiska språkaktivisten stöder många revitaliseringsarbetet utan att fördenskull engagera sig eller ens använda språket aktivt. Hens intryck är att många pite- och umesamer känner uppgivenhet och att det är för sent för att göra något.

^f Vitalitet utgörs av ett genomsnitt av värdena för kriterierna 1–9 för respektive språk.

^g Observera att lulesamiskan använder grafemet ⟨ä⟩ och ⟨æ⟩ på resp. svenskt och norskt område och att sydsamiskan använder grafemen ⟨ä, ö⟩ och ⟨æ, ø⟩ på resp. svenskt och norskt område.

Tabell 1 visar det uppskattade antalet språkbrukare för Sveriges fem samiska språk, vitalitet enligt UNESCO:s (2003) nio kriterier för språklig vitalitet och dokumentation.¹⁶ Vidare innehåller tabellen uppgifter om eventuella andra länder där dessa språk talas. Slutligen innehåller tabellen uppgifter om språkens vitalitet totalt sett och årtalet för den senaste standardiserade ortografin. Graderingen av UNESCO:s (2003) kriterier 1, 3–9 för respektive språk i tabell 1, är baserade på data från arbetsgrupperna vid Samiska språkseminariet (Sametingets diskussionsanteckningar 2019). Vissa kompletteringar framgår av noterna till tabellen. I UNESCO:s skala värderas nio olika kriterier på en skala från 0 till 5 (se bilaga 1), där 0 innebär obefintligt eller utdött och 5 innebär starkt eller fullt levande. Sametingets seminarium hölls den 12–14 november 2019 i syfte att kartlägga Sveriges samiska språk och identifiera språkgemenskapernas behov för att senare använda materialet i sametingets språkpolitiska arbete.¹⁷ Under seminariet fick representanter för de fem samiska språk som talas i Sverige i uppdrag att bedöma de samiska språkens nuvarande förhållanden med utgångspunkt i UNESCO:s nio kriterier. Dessa bedömningar sammanfattades och nedtecknades därefter.

Som nämns ovan i detta avsnitt är termen *språkbrukare* – och därmed antalet språkbrukare – högst diffus när det är fråga om hotade minoritetsspråk (se ovan i detta avsnitt). Till skillnad från ett officiellt majoritetsspråk används ett minoritetsspråk ofta i ett begränsat antal domäner, inom ett avgränsat territorium och sporadiskt i individens liv. Detta bidrar också till att individens språkliga kompetens kan variera (se tabell 3). Sametingets diskussionsanteckningar (2019) återspeglar denna komplexitet, och uppskattningar av antal språkbrukare bör förstås mot denna bakgrund.

Som framgår av tabell 1 befinner sig Sveriges fem samiska språk på nivå 1–2 i UNESCO:s sexgradiga skala över språklig vitalitet (se bilaga 1), vilket innebär att språken är allvarligt eller kritiskt hotade. Det som höjer resultaten till ca nivå 3 i fråga om vissa av kriterierna är språksociala faktorer som status, lagligt skydd, material på eller om språket och gruppens attityder. För sydsamiskans del når även undervisningen upp till nivå 3. När det gäller överföring av språket mellan generationerna når endast nordsamiskan upp till nivå 2–3 i skalan, medan nordsamiska specifikt i Karesuando-området når upp till 3–4. För sydsamiskans del når språkets överföring mellan generationerna upp på nivå 1–2 och för lule-, pite- och umesamiskans del är den blott på nivå 1, d.v.s. att det är få som använder språket, mestadels i mor-/farföräldragenerationen. När det gäller andelen språkbrukare inom befolkningen och språkliga domäner ligger samtliga språk på nivå 1–2.

Som komplement till tabell 1 föreslår jag i tabell 2, med utgångspunkt i de samiska språken, en modell som syftar till att på ett mer nyanserat sätt

¹⁶ Kriterierna är numrerade i tabellens vänstra kolumn. Se vidare bilaga 1.

¹⁷ Seminariet anordnades av sametingets språknämnd, Giellagáldu, och Samiskt språkcentrum. Sjuttio personer – samiska språkarbetare, lärare i samiska, företrädare för samebyar, sameföreningar, organisationer, partier och övriga samiska språktintressenter – deltog. (Enligt meddelande via e-post från Ingegerd Vannar, 2020-05-05.)

Tabell 2. Urfolksspråk i den traditionella och i den moderna världen.

	Urfolksspråket i den traditionella världen	Urfolksspråket i den moderna världen
Domäner	Dominerande i hemmet och med släkten	Om språket används är det i varierat bruk i hemmet och med släkten
	Dominerande mellan generationerna	I många fall brister i överföringen mellan generationerna
	Skola finns inte eller används för att förtrycka urspråket	Finns i skolan i begränsat omfång
	Används främst i tal	Används i tal och ev. skrift
Kompetens, diskurs och ordförråd	Komplett kompetens Förstaspråket, många enspråkiga språkbrukare	Ej alltid förstaspråket. Inte alla i den etniska gruppen talar språket; alla språkbrukare är tvåspråkiga
	All diskurs, traditionell diskurs	Vardagsdiskurs, moderna diskurser
	Komplett basordförråd, utbyggnad och fackord	Komplett basordförråd, inte alltid komplett utbyggnad och fackord
	Ingen litteracitet på språket	Om litteracitet finns är den obalanserad till urfolksspråkets nackdel
Status, standardisering, variation och språkkontakt	Stark status och hög prestige	Svag status och låg prestige
	Ej normerad	Delvis eller helt normerad
	Stor dialektal variation	Dialektal variation, standardvariant i skrift
	Begränsad språkkontakt Begränsad interferens från andra språk	Mycket språkkontakt Mycket interferens från andra språk

skissera språkförhållandena i ett urfolksspråk som står med ena foten i den gamla eller traditionella världen och med andra, efter en omvälvnings- och upplösningsperiod, i en modern värld.¹⁸ Tabellen är indelad i tre: (a) domäner, (b) kompetens, diskurs och ordförråd, och (c) status, standardisering och språkkontakt.

I modellen syns det att språket i den traditionella världen har varit utbrett i hela språkgemenskapen, som hade det som sitt förstaspråk och som använde det i princip i alla domäner och med en komplett språklig kompetens. I takt med ökad kontakt med majoritetsspråket utvecklades så småningom kompetens i majoritetsspråket samtidigt som minoritetsspråket åtnjöt en stark ställning och prestige bland språkbrukarna och tjänade som det enda kommunikationsmedlet inom språkgemenskapen. Språket fördes över mellan generationerna. Skola fanns inte och därmed blev barnens exponering för majoritetsspråket minimal. Genom språkkontakt lånades ord in från majoritetsspråket till minoritetsspråket i takt med att nya föremål, ideologier och idéer introducerades i minoriteten. Diskursen anslöt sig till vardagsspråket, traditionellt levnadssätt, näring, kultur, *árbediehtu*¹⁹ (traditionell samisk kunskap), religion och de naturfenomen som fanns i urfolkets hemvist. Språket användes uteslutande eller nästan uteslutande i tal. Det hade en stark status och hög prestige bland talarna. Det präglades av en stor dialektal variation och saknade en standardvarietet. Språkkontakten med andra grupper var minimal i tidiga skeden och inflytandet från andra majoritetsspråk var begränsat.

Uppställningen i tabell 2 illustrerar vidare hur språket sådant det ter sig i den moderna världen efter ett avbrott i urfolkets materiella, kulturella och språkliga kontinuitet, i vissa fall även genom avbrott i överföringen mellan generationer, och före en eventuell revitalisering på många punkter skiljer sig från språket i den traditionella världen och även från språk som har behållit sin vitalitet genom generationerna och där olika förändringar har skett gradvis och under mer kontrollerade former. När skolan introducerades användes den som ett verktyg för att utveckla en majoritetsspråkskompetens bland barnen på bekostnad av minoritetsspråket för att ibland bli barnens nya förstaspråk. När det samiska urfolket utsattes för försvenskning eller assimilering i majoritetsgruppen skedde förändringar vad gäller såväl levnadssätt som språk och kultur. I den moderna världen behöver språket omdefiniera sig självt i en förändrad miljö där den etniska gemenskapen inte längre är

¹⁸ Modellen skulle möjligen kunna tillämpas på andra språkliga varieteter som har hamnat i underläge jämfört med majoritetsspråket.

¹⁹ *Árbbediehto* (SaL), *árrbemáhtto* (SaP), *aerpiemaahtoe* (SaS), *árbbiemáhttu* (SaU).

lika med språkgemenskapen, där de som använder språken har mycket varierande språkliga kompetenser, där språket inte är helt standardiserat och där det dessutom hamnar i underläge jämfört med majoritetsspråket vad gäller antal språkbrukare i området, språkliga domäner och ordförråd. Om språkets revitalisering är lyckad bör språkets förhållanden i tabellens högra spalt likna vänstra spalten vad gäller domäner, kompetensen bör vara lika god i urspråket och i majoritetsspråket, ordförrådet bör även omfatta moderna ord och termer, status och prestige ska vara höga, och språkkontakten med majoritetsspråket och ett globalt språk bör rimligen vara hög.

Av detta avsnitt framgår att samtliga samiska språk, inklusive de fem som används i Sverige, anses som allvarligt eller kritiskt hotade, inklusive nordsamiskan som talas av mellan ca 16 000 och 25 000 personer och även om samtliga dessa språk numera är erkända och har standardortografier.

Ett officiellt erkännande och ett relativt stort antal språkbrukare är med andra ord ingen garanti för att språket lever kvar i framtiden. Sveriges fem samiska språk har lagligt skydd, det finns material på dessa språk och tack vare de senaste årens revitaliseringsinsatser åtnjuter de numera högre prestige hos sina brukare. Vad gäller överföringen av språken mellan generationerna – ett av de mest kritiska kriterierna för språkets fortlevnad – når enbart nordsamiska i Karesuando-området upp till värdet 3–4, där 4 innebär att alla barn använder språket i alla domäner. För nordsamiska i övrigt och för de andra samiska språken är siffran lägre, vilket innebär att språkkompetensen i samiska ofta stannar hos föräldrarna eller deras föräldrar. För alla fem samiska språk är andelen språkbrukare inom befolkningen mycket liten, språket används i få språkliga domäner, inklusive nya domäner. För sydsamiskans del uppges att det finns undervisningsmaterial, men för resterande språk uppges det att det undervisningsmaterial som finns används av få eller att enbart lite material finns. För samtliga fem språk uppges att det finns språkligt material tillgängligt i form av ord- och grammatikböcker. Därtill får man hålla i åtanke att samtliga samer i Sverige talar svenska, att många går över till svenska när någon inte förstår samiska eller om man inte har etablerat samiska som kommunikationsmedel. Att de samiska språken har genomlidit en allvarlig kris, »återuppstått» i en ny form och i en ny värld innebär att deras språkliga förhållanden är ytterst prekära, vilket även ställer höga krav på språkgemenskaperna och myndigheterna.

4. Föräldrarnas syn och framtidsutsikter

I detta avsnitt skall jag redogöra för de enkätsvar som har inkommit från föräldrarna gällande samiska bland deras barn som är 18 år och yngre (se bilaga 2). Enkätundersökningen skulle ha använts i både kvalitativt och kvantitativt syfte, men eftersom enbart tio enkätsvar har inkommit (en förälder per enkätsvar) kan den enbart användas i kvalitativt syfte. Ändå vittnar den om en del förhållanden som är relevanta för denna studie. En styrka hos de enkätsvar som ändå har inkommit är att det finns en stor variation bland responden-

terna, både vad gäller geografisk spridning (Arvidsjaur, Kiruna, Göteborg, Luleå, Stockholm, Uppsala och Älvdalens kommun), föräldrarnas födelseår (mellan 1960 och 1988), samiskt språk (lule-, nord-, syd- och umesamiska), kunskaper i samiska (en av två föräldrar har viss kunskap i samiska) och språksocial bakgrund. Föräldrarna har 1–3 barn under 18-årsåldern och även deras upplevelser, insikter och tankar kring framtiden är rätt så varierade. Det kan givetvis inte uteslutas att föräldrar som väljer att delta i denna typ av undersökningar är mer måna om sina barns samiskspråkiga inläring än andra.

Några av föräldrarna som har deltagit i undersökningen vittnar om bristande information om samiskundervisning för barn och bristande tillgänglighet på sådan undervisning. En förälder från Luleå anser att kommunen inte har kunnat hjälpa dem med de lagstadgade språkliga rättigheterna och att sameskolstyrelsen inte hade undervisningskapacitet i kommunen:

Totalt omöjligt att få info från kommun, skola eller flerspråkscentrum. Jag har fått driva en mycket lång och psykiskt tung process för att min son skall få ta del av de lagstadgade rättigheterna som finns. Jag har till och med haft uppe ärendet till kommunchefen, pratat med samtliga ansvariga och även politikens företrädare. Jag har personligen fått koppla in jurister i ärendet. [...] Min son har inte längre modersmålsundervisning i samiska p.g.a. att sameskolstyrelsen inte har kapacitet nog till undervisning och kommunen inte har kapacitet utifrån den enda nordsamiska läraren som finns.

En förälder från Göteborg uppger att det inte finns några möjligheter att få tag på information, utan att hen själv måste ständigt måste informera politiker och tjänstemän som inte inser att samiskundervisning är lagstadgad. Även föräldern från Älvdalen anser att möjligheterna att få samiskundervisning för barnen är begränsade. En förälder från Stockholm som hade önskemål om undervisning i sydsamiska för sitt barn berättar följande:

Att veta sina rättigheter är ganska lätt. Sen att få kommunen att följa lagen är inte alls lätt. Lagen blir tandlös när det inte finns sanktioner för kommuner som inte sköter sig. De skyller på att lärare saknas och anser att de har gjort sitt. Sthlm sökte t.ex. inte sydsamiska lärare under tre år, de bedömde att allt skulle gå via sameskolsstyrelsen som dessutom inte kunde tillhandahålla tjänsten.

Vidare uppger föräldern från Göteborg att »Göteborgs kommun vägrar följa LoNM 2009:724 [lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk]».²⁰

Föräldern från Luleå (som ligger inom ett samiskt förvaltningsområde) yttrar sin frustration över kommunens misslyckade hantering av samiskundervisning till barnen:

²⁰ I en intervju genomförd av Sameradion & SVT Sápmi uppger en samisk förälder att Göteborgs kommun inte vill erbjuda lulesamiska till hans barn i förskoleklass och att skoljuristerna anser att modersmålsundervisning i samiska inte behöver ges i förskoleklassen (Päiviö 2020).

Luleå kommun sköter sitt åtagande som samisk förvaltningskommun under all kritik. Det är fruktansvärt som ensam privatperson (förälder) att behöva kämpa mot denna kommunjätte för att ens barn skall få det man enligt lag slagit fast som rättigheter för samiska barn. Skolans ansvar för frågan är lika illa skött. Varken barn eller föräldrar får någon information eller upplysning om möjligheter eller rättigheter. Ingen tar sitt ansvar. Parallellt med min kamp för min sons rättigheter till att utveckla sitt språk så antar man en strategi som säger att Luleå kommun skall bli bäst nationellt på minoritetsbarns möjlighet till språkutveckling. Detta känns som ett slag i magen och ett stort hån för en kämpande förälder.

Vad gäller föräldrarnas egen samiska språkkompetens varierar den bland informanterna från svag hos en förälder till att båda föräldrarna talar samiska. Oftast är det dock en förälder som har viss kunskap i språket. Ingen förutom en förälder hade samiska som sitt förstaspråk som barn. Övriga fick inte möjligheten att lära sig språket som barn hemma och har alltså återtagit språket som vuxna. Fyra av de föräldrar som har svarat säger att släkten inte (längre) kan prata samiska, medan övriga sex berättar att några inom släkten eller hela släkten talar samiska. Föräldrarna anger inte någon dialekt inom respektive samiskt språk och anser heller inte att dialektala skillnader utgör något problem för vare sig kommunikationen eller för barnens samiskinläring.

Intresset för eller motivationen till barnens samiskinläring kommer antingen från föräldrarna eller från barnen själva. Flera föräldrar upplever det samiska språket som en viktig identitetsmarkör och anser att det är viktigt att återta språket bl.a. för att stärka barnens identitet. En förälder anger att hen vill att barnen skall lära sig samiska redan nu för att slippa behöva genomgå inlärningsprocessen i vuxen ålder, såsom föräldern har gjort:

Jag vill återta språket och önskar att mina barn skall få samiska redan från barnsben. Jag känner mig ledsen att jag inte kan mitt hjärtaspråk flytande utan enbart till viss del. Jag har studerat det på Uppsala universitet, men det är svårt. Därav motivationen.

En annan förälder uppger flera faktorer som motiverande för barnets samiskinläring: dels att föräldrarnas egna kunskaper är otillräckliga och önskemålet att barnet skall få det språk som föräldern inte fick lära sig, dels förhoppningen att språket skall hjälpa med att bygga upp barnets samiska identitet:

Ja, [intresset är] stort. Annars får mitt barn endast samiska genom mig. Det är viktigt att mitt barn får en stark samisk identitet. Att ingen skall tycka att det är konstigt.

Ungefär hälften av föräldrarna anger att de är mycket aktiva i att stödja barnens språkliga utveckling (se bilaga 2). Dessa föräldrar uppger att de försöker prata samiska hemma, använda böcker på samiska, sjunga och läsa sagor på samiska, lära sig glosor tillsammans med barnen och umgås med samisk-

talande släktingar. Åtta av tio föräldrar svarar att samiskan finns i hemmets eller förskolans/skolans fysiska miljö, exempelvis i form av skyltar, böcker och dekorationer. Två föräldrar uppger att samiskan är osynlig utanför hemmet.

Enligt föräldrarnas utsago är kulturella och traditionella aktiviteter (såsom teater och musik å ena sidan, rennäring, *duodji*²¹ och *språkbo*²² eller *giellabeassi* å andra sidan) samt hemmet och släkten de viktigaste språkarenorna för barnens in- och utflöde på samiska. En viktig traditionell språkarena har varit renskötelsen. Där har samiskan varit dominerande under lång tid, men även där används samiskan i allt mindre utsträckning numera. Tittar man enbart på barnens inflöde på samiska hamnar kulturella och traditionella aktiviteter på första platsen enligt enkätsvaren. Tittar man enbart på utflödet sker det i första hand i hemmet och släkten.

Barnens samiska kompetens är förhållandevis svag enligt föräldrarna. Även de barn som går i sameskolan och vars föräldrar säger sig vara nöjda med samiskundervisningen där uppges ha svaga samiskkunskaper. Åtta av tio föräldrar svarar att barnen använder svenska oftare än samiska. De två övriga föräldrarna har inte svarat på frågan.

Om föräldrarna skall försöka jämföra barnens samiska språkkompetens med förföräldra- eller far-/morföräldragenerationen når barnen oftast inte upp till tidigare generationers kompetens. Föräldrarnas kompetens i samiska kan brista när de försöker att återta språket samtidigt som barnen, men även i de släkter där språket talas i äldre generationer är barnens språkkompetens förhållandevis svag.

Inget av barnen i de inkomna enkätsvaren uppges ha samiska som sitt förstaspråk. Flera föräldrar hoppas att skolan skall lyckas återställa samiskan i familjen. Sameskolan verkar inte kunna garantera att barnen blir aktiva språkbrukare i samiska i framtiden. Samtidigt är det oklart hur länge dessa barn har gått i sameskolan och hur deras samiska språkkompetens ser ut när de går ut sameskolan (d.v.s. efter årskurs 6).

De barn som har fått lära sig samiska uppges lära sig språket inom förskolan, inom skolans olika undervisningsformer, bl.a. sameskolan (i klassrummet och på distans), språkval (på distans), genom sånger och högläsning, och även utanför skolan genom *giellabeassi* och vid renskiljningar.

Skolbarnen har en till två lektioner i samiska i veckan. Ett av de två barn som går sameskolan har samiska varje dag i skolan, medan det andra har fyra lektioner spridda på fyra dagar i veckan.

Inte heller i skolsammanhang rapporteras dialektala skillnader inom de samiska språken utgöra några problem. Ibland använder en viss lärare vissa ord som härstammar från lärarens eget område, men när sådana lexikala in-

²¹ Samisk slöjd. *Duodje* (SaL), *duojje* ~ *duodje* (SaP), *vätnoe* (SaS), *duojje* (SaU).

²² *Språkbo* (eng. *language nest*) är ett språkbadsläger där barnen lär sig språket och kulturen genom att målspråket används genomgående (jfr *språkbad* (eng. *language immersion*), som är ett stabilare forum, såsom skola eller förskola, där språket används regelbundet. *Giellabieesse* (SaL), *giellabieesse* (SaP), *gielebieesie* (SaS), SaU *giällabiessie* (SaU).

slag uppträder brukar de kunna redas ut snabbt. Eventuella skillnader mellan det språk som barnet får i skolan och det språk som används i hemmet eller i släkten vållar heller inte några problem.

Flera föräldrar uppger att de är nöjda med att samiskan erbjuds i skolan, men anser att det finns stort utrymme för förbättringar. Som exempel på förbättringar anges behovet av lärare generellt, lärare på plats och bättre ämnesintegrering.

En förälder uttrycker svårigheter med att använda samiskan i det område där familjen bor och där den största delen av det samiska samhället, bestående av tvångsflyttade samer, har genomgått en språkbytesprocess till svenska och avstått från att återta eller revitalisera sin samiska:

I det område vi bor är det många [tvångsflyttade samer] som har tappat språket. [...] Om språket är starkt i hela släkten är det lättare. Det är viktigt att barnen kan använda språket när de leker med andra barn. Det är svårare för oss, när våra barn inte hör så mycket samiska från andra barn.

Angående samiskans fortlevnad är de flesta föräldrar överens om att utsikterna är mörka eller mycket mörka om inget mer görs. På frågan vad som skulle kunna säkra samiskans fortlevnad i framtiden, nämner föräldrarna en rad olika faktorer: högre prestige för språket, mer synlighet ute i samhället, mer frekvent användning av språket i hemmet, mer frekvent användning av språket mellan generationerna, att samiskan erbjuds i skolan till alla dem som har behov av den, att det finns mer samiska i skolan och att mer material (t.ex. böcker, filmer, datorspel) finns tillgängligt.

Föräldrarna föreslår följande konkreta åtgärder för att förbättra dagens förhållanden: att samiskan inte erbjuds på bekostnad av andra ämnen i skolan; att samiskan integreras med andra skolämnena; att samiskan används i flera kommunikativa sammanhang; att familjerna undervisas i samiska: att man tar vara på de äldres språkkunskaper; att det tas fram mer och bättre undervisningsmaterial i samiska;²³ att samiskan används som undervisningsspråk; att samiskan används mer i vardagen; att det finns bättre kontakt mellan föräldrar och lärare; att det finns lärare på plats och inte bara på distans; att undervisningen får stöd från skolan och rektor; att undervisningen är varierad och att distansundervisningen är mer engagerande. En förälder uttrycker följande önskemål:

[A]tt förvaltningskommunerna tar sitt lagstadgade ansvar och dessutom bjuder till utöver det. Att man möjliggör för barnen att välja samisk integrering i skolan så att slöjd, hemkunskap osv kan anpassas efter den samiska kulturen. Att skolorna tar sitt ansvar och lär ut den samiska historien och kulturen. Att man möjliggör och aktivt arbetar med språklärandet och språkaktiviteter.

²³ Enligt respondenterna innebär detta material som uppdateras löpande och är av hög kvalitet.

En annan förälder svarar följande angående barnets skolgång:

Kul att hon får läsa det, men undervisningen borde utvecklas. Hon vill prata med andra barn vilket har varit svårt att genomföra praktiskt. Böcker eller åtminstone material som man själv kan gå igenom för att repetera hade varit bra.

Flera föräldrar delar denna förälders yttrande om samiskans framtidsutsikter:

Mycket dåliga utsikter om man inte inom det svenska samhället aktivt arbetar för att möjliggöra och stärka minoritetsbarnens språk.

Övriga kommentarer som har inkommit från föräldrar är: »Vi samer har ingen stöttning från nåt håll.» På frågan hur aktiva föräldrarna är när det gäller att stödja sitt/sina barns språkliga utveckling i samiska svarade en förälder »Inte nu längre efter 9 år av bråk.» En annan förälder uppger att det är »svårt att få tag på lärare. Vi samer behöver bråka om allt.» En annan anser att ett samiskt språkcentrum även bör finnas på nordsamiskt område, på samma sätt som det finns på sydsamiskt område.

Flera föräldrar efterlyser mer integrering av språk- och ämneskunskaper. Att användningen av målspråket som undervisningsspråk i skolan främjar barnens språkliga utveckling på målspråket stöds av en del forskning på området (Svonni 1993, Batsalelwang & Kamwendo 2013, Belancic 2020 med hänvisning till Hays 2011). Enligt Spolsky (2018) har användningen av det språk man vill revitalisera som undervisningsspråk en stor betydelse i en språklig revitaliseringsprocess.

Jansson (2005) nämner några lyckade exempel på samiskundervisning i skolan, även när det gäller barn som inte hade med sig samiska sedan tidigare, och där barnen har utökat användningen av samiska även utanför klassrummet, exempelvis i kommunikationen med kompisar under rasterna. Vidare nämner Jansson en överlag positiv inställning bland barnen till samiskundervisningen i skolan. Dock framhåller hon att det även finns exempel på det motsatta – nämligen barn som har gått över till majoritetsspråken trots att flera revitaliseringsprojekt var i gång då. Andra faktorer som kan förklara denna skillnad är att Janssons (2005) studie innehöll 28 föräldrar, 29 barn, 10 äldre och 7 pedagoger/lärare i både Finland, Norge och Sverige och därför inte kan vara representativ, i synnerhet inte för svenska förhållanden. Hennes data insamlades dessutom mellan 1999 och 2001, d.v.s. för ungefär 20 år sedan, då det fanns fler samer med modersmålskunskaper. Som det vidare framgår av mina data är det ofta avgörande för samiskundervisningen vilken lärare som undervisar i samiska, vilka kunskaper och vilken pedagogik hen har. Belancics (2020 s. 40) studie visar att föräldrarnas positiva inställning till samiska kan bidra till barnens samiska språkkompetens. I vissa fall skriver och läser barnen samiska hemma när det finns en positiv inställning i hemmet även om föräldrarna inte själva kan språket.

Av detta avsnitt framgår att möjligheterna för barnens samiskspråkiga utveckling på förskolan och i skolan samt tillgängligheten på information här om brister i flera kommuner, även sådana som ingår i förvaltningsområdena, trots den lagstiftning som nämns i avsnitt 2. Flera föräldrar uppger att de behöver kämpa för att få information och det språkliga stöd eller undervisning för barnen som är deras laga rätt. De föräldrar vars barn får samiska i förskolan eller i skolan anser att det finns en rad brister och att barnens språkliga kompetens i samiska är svag. Flera föräldrar anser att kommunerna och i synnerhet förvaltningskommunerna följer lagen men att det behövs mer acceptans och ökade möjligheter från majoritetssamhället, fler läroböcker, mer samiska i vardagen och i hemmet, att familjerna utbildas i samiska, att äldres kunskaper värderas och används, att mer ämnesintegrering sker och att man tar hänsyn till samiska traditioner och till samiskt kulturarv.

5. Att återta sitt språk. Språkaktivism och språkaktivisternas svar

Syftet med detta avsnitt är att redogöra för intervjuerna med språkaktivister och att på så sätt få ytterligare underlag om de samiska språkens revitalisering och framtidsutsikter i Sverige. Jag kommer även att definiera och förklara begreppen *att återta sitt språk* och *språkaktivism* som är centrala i sammanhanget. Intervjuerna med de fyra språkaktivisterna skedde via Zoom. Alla fyra har återtagit sina samiska språk i vuxen ålder och engagerat sig på olika sätt för sina samiska språk (se bilaga 3). Jag hade kommit i kontakt med informanterna genom rekommendationer från andra (den så kallade snöbollseffekten).

Begreppet *att återta sitt språk* kan i vid bemärkelse definieras på individnivå som 'att återerövra, börja använda ett språk som har funnits i släkten, men har gått förlorat' och på gruppnivå som 'att vända en pågående språkbytesprocess genom kollektiv medvetenhet och konkreta revitaliseringsverktyg inom gruppen'. I snävare bemärkelse kan begreppet definieras som 'att komma över språkliga barriärer eller språkspärrar när man redan har kompetens i samiska, men inte kan eller inte vågar använda samiska i det offentliga rummet' (se även Vallius et al. 2006 s. 18, Juuso 2013). Språkets återtagande som metod för att övervinna psykologiska hinder i samiskinläringen introducerades av Jane Juuso från Isak Saba Senter, ett samiskt språkcentrum i Nesseby, Nordnorge. Bakgrunden till detta var hennes observation att även personer med vissa förkunskaper i samiska hade svårt att börja tala samiska efter en kurs i språket, medan andra som inte hade samisk bakgrund inte alls hade samma svårigheter. Juuso utvecklade en kurs baserad på kognitiv beteendeterapi där deltagarna fick ta ett steg i taget och gradvis komma över sin psykologiska spärr. Hennes handbok *Tar språket mitt tillbaka* (på samiska *Válddán giellan ruovttoluotta*; Juuso 2009) har översatts till både svenska

och engelska och hennes metod används numera både i Sverige och vid First People's Cultural Council i Kanada (Huss & Stångberg 2020 s. 137).

Begreppet *språkaktivism* definieras av Combs & Penfield (2012 s. 462) som en kraftfull handling med språkbruk i fokus i syfte att skapa eller påverka eller förändra existerande språkpolicy. Språkaktivisterna, vare sig de är individer eller grupper, försvarar rätten att vårda sina språk och använda dem fritt i många olika, ofta offentliga domäner. Språkaktivism kan uppträda som en reaktion på omfattande insatser från statsmakten i syfte att förtrycka eller avskräcka användningen av icke-dominerande språk. Även när statsmakten har ändrat sin inställning till det positiva kan språkaktivism ändå upplevas som nödvändig när minoritetsspråkets läge fortfarande upplevs som ogynnsamt eller hotat. I folkmun är begreppet *eldsjäl* vanligare och dess klang kan upplevas som mer positiv än *aktivist*. I snävare bemärkelse kan en språkaktivist eller språklig eldsjäl definieras som en person som gör en insats för hela språkgemenskapen för att vända språkbytesprocessen mot en revitalisering. Insatsen kan ibland vara frivillig till att börja med och senare eventuellt avlönad. I vid bemärkelse, och med utgångspunkt i Combs & Penfield (2012), kan varje person som engagerar sig för språklig revitalisering av ett hotat språk betraktas som en språkaktivist, exempelvis en person som återtar sitt språk, en förälder eller lärare som lär ut ett hotat språk till andra, en språkvetare som dokumenterar eller standardiserar ett språk eller en journalist, författare eller artist som använder språket som medel eller som mål.

Språkaktivisterna i denna studie består av en informant som jobbar i Jokkmokk och talar lulesamiska, en annan som jobbar i Umeå och som är mest engagerad i pite- och umesamiska. De övriga två jobbar eller har jobbat i Lycksele och sysslar med respektive nord- och sydsamiska. Informanterna är födda mellan 1977 och 1992 och har i större eller mindre utsträckning haft samiskan omkring sig som barn, dock utan att de själva fick lära sig språket. Samtliga har återtagit sitt respektive språk i vuxen ålder och på eget initiativ och behärskar språket väl. De som är föräldrar använder språket dagligen med sina barn. De har studerat respektive samiskt språk inom vuxenutbildningen och på universitet. Flera säger sig ha utnyttjat alla möjligheter som funnits tillgängliga för att lära sig språket, även kvällskurser, genom släkten m.fl. Vid intervju tiden jobbar samtliga med samiska språk på olika sätt, t.ex. som minoritetssamordnare med inriktning mot samiska, som lärare, som språkstöd i förskolan och som författare. Dessutom är flera av dem engagerade inom olika projekt, såsom språklig standardisering, arbete som språkinspiratör genom sametinget eller genom att sprida sitt eller sina samiska språk på sociala medier. Flera berättar att de ständigt utvecklar sin samiska genom att lära sig nya ord och uttryck. En beskriver det språkliga engagemanget som en 'livsnerv', som binder ihop det förflutna med framtiden.

Dessa fyra språkaktivister tillhör således en ny generation samiskbrukare som inte bär skam över sin samiska identitet, kultur och språk. Tvärtom har de aktivt sökt sig fram för att hitta tillbaka till sina rötter. Ur intervjuerna

framgår att de är drivna och självmedvetna och att bruket av samiska förefaller dem naturligt och viktigt, liksom spridningen av språket till barn och till andra inom språkgemenskapen. De är medvetna om den samiska historien, sina rättigheter som urfolk, om språk rent allmänt och om samiskans revitalisering i synnerhet. Vidare har informanterna ett brett socialt nätverk inom den samiska revitaliseringsrörelsen. En språkaktivist född 1992 berättar att hen själv inte har känt en skam över det samiska, men är medveten om att det ännu finns andra i samma generation som känner skam. Ändå tror hen att skammen kommer att gå över i framtida generationer:

Jag är inte född med skam över samiskan. Jag har aldrig blivit utsatt genom att jag har sagt någonting och fått må dåligt av någon annan. Och det är många i min generation som har anammat det, men det finns också de som skäms fortsatt. Men jag tror ändå att det är ett generationsskifte. Det är en del av revitaliseringen. [...] Språket har stigit i värde.

Den sydsamiska aktivisten upplever likaledes att skammen över samiskan har minskat, prestige har ökat och att samiskan i större utsträckning används i det offentliga rummet:

Intresset för samiska i samhället har ökat ute i rummet, ute i gemenskapen. Åtminstone efter det jag har upplevt så har det blivit större, att fler och fler väljer att säga ord och hälsa på *saemien* till exempel, även om man inte kan tala flytande så plockar man in fler fraser, för det har blivit mer accepterat och högre värderat i samhället än vad det har varit.

Sådana eldsjälur kan betraktas som en viktig drivkraft för en språklig revitalisering, eftersom de agerar som förebilder för hur en samisk identitet kan manifesteras sig öppet i det moderna samhället och hur man kan återta sitt språk, även i vuxen ålder. Dessutom inspirerar de andra och sprider språket bland andra genom att delta i olika revitaliseringsaktiviteter, både frivilligt och mot lön.

En informant berättar att det kan vara svårt att byta språk när man redan har etablerat ett språk med en viss person. Samer som har språket sedan barn- domen uppges inte alltid vara öppna gentemot dem som har återtagit språket.

Jag och min faster pratar bara svenska. Vi hade enkelt kunnat prata på samiska. Jag vet inte om det är vana, om det skulle kännas konstigt att byta språk. [...] Jag vill att den språkstarke ska [ta initiativ].

I elev-lärarsituation är det samiska som gäller, men när jag träffar dem [eleverna] privat, då är det inte lika givet att vi pratar samiska.

En del känner sig otillräckliga. De som behärskar språket bör ha tolerans gentemot de som lär sig språket.

Även en deltagare vid Sametingets seminarium tar upp svårigheten att etablera en ny kommunikationsvana på samiska (Sametingets diskussionsanteckningar 2019):

Det är vår tradition att man talar svenska med varandra. Hur man vänjer sig som människa och vi gör det fastän vi kan lulesamiska. Till det behöver vi personer som påpekar språkbytet men påpekandet kan kännas bra för individen.

På frågan vad som anses vara, eller är, »korrekt» samiska svarar en av informanterna följande:

Det är lite av en inställningsfråga, för vad som är en god samiska. En del menar att det bara är den gamla, genuina samiskan som är samiska, medan den revitaliserade samiskan kan på sina ställen vara lite knagglig, i och med att det är en inlärningsprocess hos många. Många menar att all samiska är bra samiska, medan en del är lite mer bromskloss. Och jag tror att det är viktigt att komma ihåg att språket är under utveckling. Språk ändras ju också. Vi kommer inte att kunna ha ett levande samiskt språk om vi ska tala som man gjorde för tvåhundra år sen. Det kommer inte att fungera.

Trots att nordsamiska talas av långt fler personer än alla övriga samiska språk (ca 90 % av språkbrukarna totalt sett) visar det sig att även nordsamer och/eller nordsamisktalande kan vara en minoritet bland andra samer i ett samiskt förvaltningsområde. Detta kan t.ex. bero på tvångsförflyttningarna under 1920-talet, då hundratals nordsamer tvingades fly till områden där andra samiska språk talades, men även på flyttningar och urbanisering i modern tid. När en grupp samer är en minoritet jämfört med andra samer i samma område kan det ställa ytterligare krav på skolan, kommunen och regionen för att deras rättigheter skall tillgodoses:

Nordsamiskan är ganska stark, men det beror på vilket område man är i. Lycksele är inget nordsamiskt språkområde, utan det är inflyttade nordsamer i de här delarna av Sápmi. Jag tänker som förälder när vi är i ett område där språket inte är starkt [...]. Det är en utmaning. För att mina barn ska få ett hyfsat bra språk så måste jag nog själv göra en insats, som innebär några aktiva handlingar. Jag måste ju kanske flytta en period, att barnen får vara kanske i ett område där nordsamiska är ett huvudspråk, där de hör andra barn prata samiska. För personligen tycker jag att det är en utmaning i de här områdena, med de förutsättningarna vi har, där vi bor.

En språkaktivist yttrar sig om språkliga skillnader mellan generationerna:

De [äldre] har ett mycket större ordförråd än vad yngre har. De laborerar mycket lättare med ord. De kan göra ord på ett mycket lättare sätt. De verkligen besitter språkkunskaper. Man kan även höra språkmelodimässigt att det finns skillnad. Men å andra sidan hör man även att äldre som pratar svenska har en annan språk-

melodi än yngre som pratar svenska, så det kanske ligger i tiden. [...] Jag tror att svenskan påverkar oss mer och mer.

Om sina barns språkliga kompetens i samiska säger en nordsamisk språkaktivist, som bor i Lycksele, följande:

Barnen i familjen talar inte språket helt korrekt. Det blir lite försvenskat. Det blir en blandning. Pappan har inte språket så mycket hemma. Hans föräldrar har levt med samiska, men inte använt det så mycket.

Vad gäller språkets prestige bland samerna rapporterar en informant att folk ser ett värde i samiskan, men av olika anledningar kan det vara olika hur mycket man som individ engagerar sig för att lära sig språket. Vissa som inte kan språket kan dock provoceras av dess användning:

Det är varierat. Att samiskan är närvarande sticker verkligen i ögonen på en del folk och kan sticka i ögonen på samer som själva inte har språket, men som ser och hör andra som har språket.

Som framgår av detta avsnitt utgör språkaktivismen för de fyra informanterna en mycket medveten process som bl.a. består i att återta sitt språk på alla möjliga vis och att engagera sig för att sprida språket, både som fritids- och yrkesverksamhet. Processen kan således ses som ett viktigt led i den språkliga revitaliseringen både på det individuella och det kollektiva planet. Att som ny talare kommunicera på samiska med modersmålstalare och därmed etablera nya rutiner verkar inte alltid vara lätt. Personer som har återtagit sitt språk är dessutom inte alltid okontroversiella för samer som har sin samiska sedan barnsben. De informanter som har återtagit sitt språk är stolta språkbrukare som dessutom genom sina varierade språkliga aktiviteter och eventuella föräldraroll tjänar som språkliga förebilder och språkliga förmedlare för andra samer och för kommande generationer. Samtliga språkaktivister anser att skammen över det samiska språket och den samiska identiteten har minskat.

6. Rekommendationer och insatser

I detta avsnitt skall jag redogöra för några rekommendationer kring utbildningen i samiska i Sverige från Diskrimineringsombudsmannen (DO), för regeringens svar på Europarådets återkoppling och slutligen för planerade insatser inom den samiska kontexten. Vidare skall jag ge två exempel på lyckade samiskspråkiga revitaliseringsprojekt.

I sin senaste rapport om diskriminering mot samerna har DO genom Heidi Pikkarainen & Björn Brodin (2008) föreslagit några åtgärder vad gäller de samiska språken: bl.a. att regeringen knyter viktiga samhällsfunktioner till samiskan, vidtar åtgärder för att garantera undervisning i samiska, stimulerar

utbildning av fler lärare i samiska och tar fram samiska läromedel samt att utbildningsinspektionen får tillsyn av modersmålsundervisning, i synnerhet minoritetsspråken, och att ILO-169 ratificeras (2008, s. 36–38).

Europarådet har flera gånger riktat kritik mot bristerna vad gäller undervisning i nationella minoritetsspråk i Sverige. Europarådet har uppmanat regeringen dels att stärka undervisningen i de nationella minoritetsspråken genom att anta en övergripande och strukturerad strategi som utgår från både de minoritetsspråkstalandes behov och situationen för respektive språk, dels att se till att undervisning i modersmål gör att barnen kan uppnå fullt utvecklad kompetens i respektive språk, dels att utöka utbudet av tvåspråkig undervisning för bl.a. samiska barn och att utveckla ett lärarutbildningssystem som utgår från minoritetsspråkstalararnas behov och situationen för respektive språk (Council of Europe, Reports and recommendations, 2020).

Enligt regeringens utredning (Regeringen 2019) är det svårt att locka studenter till existerande lärarutbildningar i samiska. Ämneslärarutbildningen i samiska vid Umeå universitet hade exempelvis inga sökande under 2018. En annan utmaning som nämns är att skapa en behörighetsgivande utbildning som upplevs som relevant av lärare i nationella minoritetsspråk som modersmål p.g.a. det breda spannet av elever som dessa lärare undervisar. Ytterligare en utmaning som nämns i utredningen är att skolväsendet inte lyckas utbilda tillräckligt många elever med kompetens i de nationella minoritetsspråken för att det sedan skall finnas kvalificerade studenter till bl.a. lärarutbildningarna.

Upprättandet av Samiskt språkcentrum 2010 i det sydsamiska området i Tärnaby och Östersund (se avsnitt 2) anses av Huss (2017) som det bästa verktyget för att hindra språkligt förfall. Mot bakgrund av detta föreslår utredningen att två nya centra etableras i Kiruna, d.v.s. i nordsamiskt område, och i Jokkmokk, d.v.s. i lule- och pitesamiskt område (Regeringen 2019). Två nya centra skulle kunna spela en viktig roll för revitaliseringen av dessa två samiska språk.

Två lyckade revitaliseringsprojekt inom det samiska området kan nämnas i det samiska sammanhanget, nämligen i enaresamiska i Enare i Finland och i sydsamiska i Elgå i Norge. Sådana lyckade exempel skulle kunna inspirera till liknande projekt i Sverige.

Olthuis m.fl. (2013) redovisar revitaliseringsprojektet CASLE (Complementary Aanaar Saami Language Education). Projektet, som hölls i Enare, Finland, 2009–2010, hade till syfte att producera nya vuxna brukare av enaresamiska (*anaráškielá*). Gruppen bestod av personer med akademisk bakgrund inom åldersspannet 26–54 och undervisningsförloppet sträckte sig över ett år. Modellen är baserad på andra revitaliseringsmodeller, såsom språkbads- och mentorsmetoden, med vissa anpassningar för att uppnå det ovan nämnda syftet. Förutom teoretiska kunskaper i enaresamiskan skulle inlärarna även tillägna sig en kommunikativ språkkompetens och kunskaper om kulturen och samtidigt använda språket på sina respektive praktikplatser, som bl.a. bestod av skolor. Projektet planerades noggrant, drog nytta av redan

existerande akademiska kurser och lutade sig mot ett generöst ekonomiskt stöd. Enaresamiskan undervisades som ett andraspråk till en målgrupp som hade erfarenhet av inläring i åtminstone ett andraspråk. Projektet har varit till stor nytta för inlärnarna själva, men även för skolorna där några av deltagarna gjorde sin praktik och där de dessutom kunde undervisa efter sitt CASLE-år. Redan några år efter projektet ansågs enaresamiskan ha förflyttat sig uppåt i UNESCO:s skala från nivå 2 (allvarligt hotat; jfr bilaga 1).²⁴ Medan enaresamiskan tidigare nästan enbart talats av de äldre har språkanvändningen efter projektet utökats till att innehålla även mellan- och barngenerationen. Pasanen (2018) betecknar projektet som en enorm framgång – 17 nya vuxna inom olika yrken tillkom i en språkgemenskap på ca 350 personer. Antalet yngre och vuxna steg dessutom avsevärt. 80 barn kunde tala enaresamiska 2016, av vilka några även använde språket i hemmiljön, inom runt 10 familjer. Som följd av projektet började enaresamiskan användas i en rad olika sammanhang: som undervisningsspråk på ett gymnasium samt inom två nya språkbon som öppnade, och språkundervisning i enaresamiska påbörjades i staden Ivalo. Dessutom ökade användningen av enaresamiska både bland de vuxna som deltog i utbildningen och i medierna. Därtill framställdes nya läromedel i språket. En av de viktigaste lärdomarna av detta projekt är enligt Pasanen (2018) behovet att fortsätta med intensiv språkutbildning för de vuxna.

Todal (2018 s. 77) rapporterar om den sydsamiska språkrevitaliseringen i Elgå kommun i Norge. Revitaliseringsprojektet hade sin bakgrund i att föräldrar till barn som hade studerat sydsamiska som andraspråk i skolan inte ansåg att barnen hade utvecklat goda kunskaper i språket. Det försökte de göra bot på genom att öppna en förskola baserad på den nyzeeländska språkbomodellen med syfte att utveckla goda samiskskunskaper bland barnen redan före skolstart. Först var tanken att följa en såkallad *full immersion*-språkbadsmodell, där både norska och sydsamiska skulle användas lika mycket på förskola och i skolan, även i kommunikationen och i undervisningen. Men på grund av brist på samiskskunnig personal tillämpades istället en så kallad *partial immersion*-modell, där samiskan fick mindre utrymme än norskan. Ändå förde detta med sig en klar förbättring mot tidigare resultat. Språkliga domäner utgjorde en viktig del av planen: en fysisk domän i form av *savka* ('stort rum' på sydsamiska) upprättades där all kommunikation skulle ske enbart på samiska, en personlig domän i form av pedagoger som enbart pratade samiska och slutligen en tidsmässig domän – på onsdagar användes enbart samiska. I skolan gick både etniskt norska och etniskt samiska barn och några pedagoger talade endast norska. De sydsamiska barnen i Elgå förskola lärde sig tillräckligt mycket sydsamiska för att senare kunna undervisas i flera ämnen på sydsamiska i skolan. (Med de etniskt norska barnen kommunicerade de samiska barnen på norska.) Barnen kunde fortsätta med sydsamiska

²⁴ Enaresamiskan kvalificerar sig inte för steg 3, definitivt hotat, eftersom det förutsätter en förlärd generation som använder språket med äldre generationer.

i skolan till 15-årsåldern och senare ingå i språkgemenskapen som vuxna. Därmed kan även Elgå-projektet anses vara en framgång och tjäna som en modell för språklig revitalisering.

7. Utmaningar och förslag till åtgärder

I detta avsnitt skall jag mot bakgrund av föregående avsnitt försöka identifiera de mest centrala utmaningarna för språklig revitalisering för Sveriges samiska språk och föreslå praktiska åtgärder för att lösa dessa. Varje utmaning tas tillsammans med mina förslag till åtgärder upp i ett eget underavsnitt (7.1–7.7).

Som framgår av avsnitt 6 ger Europarådet Sverige vart tredje år sina kommentarer och rekommendationer gällande Sveriges tillämpning av ECML. Även Diskrimineringsombudsmannen kom 2008 genom rapportförfattarna Heidi Pikkarainen och Björn Brodin med förslag på åtgärder för att motverka kränkning av samernas rättigheter. Även om regeringen gör insatser på området krävs flera insatser inom flera områden för att säkerställa de samiska språkens fortlevnad i Sverige. Flera informanter anser att ansvaret för att återta och revitalisera språket även ligger på individens och gruppens nivå. Här bör det tydliggöras att när individen har fattat ett beslut om att återta sitt språk eller lära ut det till sina barn skall hen enligt lag redan ha informerats av myndigheterna om möjligheterna för hens barn att tillägna sig och/eller utveckla deras språk.

7.1. Efterlevnad av lagar och konventioner

Ur mina data framgår att det ännu finns barn som inte får sina lagstadgade språkliga rättigheter uppfyllda i skolan och förskolan. Flera föräldrar uppger att de inte erbjuds information om barnens möjligheter att lära sig samiska, att de inte får information när de kräver den eller att barnen i värsta fall nekas möjligheten till samiskspråkig utveckling helt och hållet. Eftersom lagarna och konventionerna talar klarspråk i denna kontext är det tydligt att de inte alltid efterlevs och att det i nuläget inte finns några sanktioner som staten kan använda mot huvudman som bryter mot dessa.

Åtgärd: Lagar och konventioner gällande samiskans bevarande och revitalisering bör efterlevas genom effektiva mekanismer.

För att lagar och konventioner med bäring på barnens möjligheter att tillägna sig och utveckla sin samiska skall efterlevas bör brott mot dessa föra med sig konkreta följder för vederbörande huvudman. Så uttrycker sig en deltagare vid Sametingets seminarium (Sametingets diskussionsanteckningar 2020):

Det finns en lag som skall skydda samiskan, men den är tandlös. Det finns inga påföljder för den som inte följer lagen. Lagar ska vara till hjälp för samiskans utveckling och det måste finnas påföljder för de som inte följer lagen.

7.2. Barns tillägnande av samiska

Enligt data i denna studie är en förskola där samiska används eller samisk-språkig undervisning i skolan inte en garanti för att barnen blir samisktalande eller funktionellt tvåspråkiga. Tvärtom använder barnen samiska mindre ofta än svenska, deras språkliga kompetens på samiska anses ofta svag och antalet domäner där samiska kan användas är begränsat. Barn som inte växer upp med samiska får svårigheter med att behärska samiskan sedan. Sameskolan, som slutar vid årskurs 6, är heller ingen garanti för att barnen skall utveckla funktionell svensk-samisk tvåspråkighet. Vidare framgår att elever som inte går i sameskolan får få timmars samiskundervisning i veckan. Den svenska skolan producerar få elever med gymnasiebetyg i samiska: endast 22 elever år 2018. Samiska i förskolan och i skolan i kombination med en positiv inställning från samhället och från föräldrarna räcker oftast inte för att föra över samiskan till de kommande generationerna. Även brister vad gäller läromedel och lärarnas kompetens nämns ofta i sammanhanget. Huss (2008) bekräftar att några timmars samiskundervisning kan bidra till positiva attityder gentemot den samiska kulturen, men inte till en långsiktig revitalisering och funktionell tvåspråkighet bland barnen.

Åtgärd: Språktillägnande bör helst ske före skolåldern. Språktillägnande och utveckling bör ske i förskolan och i skolan. Lokala revitaliseringsprojekt baserade på lyckade modeller bör anordnas.

För att åstadkomma en långsiktig språklig revitalisering av samiskan i Sverige och en funktionell tvåspråkighet bland kommande generationer av samer kan det vara en fördel att barnen tillägnar sig samiska som ett naturligt kommunikationsmedel redan före skolåldern och att denna samiska sedan fortsätter att utvecklas i skolan, även som undervisningsspråk.²⁵ Svonnis (1993) studie visar att barn med samiska som förstaspråk har ett i högre grad grammatiskt och fonologiskt korrekt språk jämfört med barn med svenska som förstaspråk (se även avsnitt 3). Även Sapir (2017) visar hur viktig språkutvecklingen före skolåldern är. I Älvdalen har älddalskan tappat talare sedan förskolorna – där enbart svenska använts – öppnade 1975.

Eftersom barnen tillbringar en stor del av sin tid på förskolan och i skolan och eftersom många samiska föräldrar inte har kompetens i samiska är det viktigt att förskolan och skolan blir arenor för barnens språkliga tillägnande och utveckling i samiska.

Tidsbegränsade, lokala projekt med utgångspunkt i lyckade modeller kan spela en avgörande roll i den språkliga revitaliseringen. Goda exempel på re-

²⁵ Enligt Spolsky (2008) innebär en reell revitalisering att minoritetsspråket används som undervisningsspråk, alltså som medel och inte enbart som mål, i skolan.

vitaliseringsprojekt finns för sydsamiska i Elgå i Norge och för enaresamiska i Finland. En av deltagarna vid Sametingets seminarium säger apropå detta: »Förskolan måste ge samiska till samiska barn, barnen måste vara i en samskspråkig miljö redan från tidig ålder.»²⁶

För att åstadkomma detta behöver förskolan och skolan utgå från forskningsbaserade utbildningsmodeller, metoder och läromedel samt hålla sig med kompetent personal. De två exemplen på lyckade samiska revitaliseringsprojekt i Norge och Finland som redovisas i avsnitt 6 visar även att lokala, tidsbegränsade revitaliseringsprojekt kan hjälpa till att revitalisera språket i det långa loppet på lokalt plan, när fokus läggs på barn- och mellangenerationen samtidigt.

7.3. Mellangenerationens språkliga kompetens

Om mellangenerationen av föräldrar, förskolpedagoger, lärare och språkaktivister skall kunna åstadkomma en god kompetens i samiska bland barnen, helst redan före skolåldern, är det viktigt att mellangenerationen själv har god kompetens i samiska och därmed kan ge barnen ett rikt och varierat språkligt inflöde.

Åtgärd: Språklig förstärkning åt mellangenerationen.

Det är viktigt med målmedvetna insatser för att utbilda mellangenerationen i de samiska språken. Det kan röra sig om kurser (t.ex. kvälls- eller sommarkurser) i teoretisk och kommunikativ språkkompetens, eventuellt i kombination med språkliga aktiviteter för barnen eller praktisk tillämpning samtidigt, exempelvis inom lärarutbildningen, som en del av lärarnas kompetensutbildning eller inom konkreta projekt (se även om CASLE-projektet i avsnitt 6 och 7.2). För att de vuxna skall vara språkets bärare och överförare är det viktigt att mellangenerationen får möjligheter att förkovra sig i samiska och att i synnerhet pedagoger och lärare kompetensutvecklar sig löpande. Metaspråkliga kunskaper, d.v.s. kunskaper i grammatik, fonologi, lexikon och inte minst i språklig pedagogik, det jag kallar för *språklig förstärkning* (se även Sapir 2017 s. 56), är centrala i detta sammanhang. Här ingår olika strategier för att undervisa barn som har samiska som förstaspråk och barn som inte har några förkunskaper i samiska. Även språkbrukare från den äldre generationen kan användas som språkkällor för att förmedla både teoretisk och kommunikativ språkkompetens. Det finns dessutom ett stort antal forskare i Sverige med kunskaper i flerspråkighet, andraspråksutveckling, språklig stöttning och undervisning som kan vara en sådan språklig förstärkning till gagn. Språklig förstärkning kan vidare göra språkbrukarna till självgående och medvetna språkliga aktörer som således lättare kan ta ansvar och beslut kring det egna språket och språkpolitiken. Med en språkligt stark mellange-

²⁶ Översatt från nordsamiska. »Mánáidgárdi/ovdaskuvla ferte addit sámegeiela sámemánáide, mánáin ferte leat sámegeielbiras unnivuodarájís juo.»

neration blir det lättare att i sin tur förstärka och stötta barnen i deras språkliga utveckling.

Några yttranden med bäring på både mellan- och den äldre generationen som har registrerats i mitt material:

Språklig stöttning till föräldrar som sätter sitt barn i förskolan, så att de klarar att hjälpa till med barnens samiskspråkiga utveckling och känner en trygghet i sitt språkliga val.²⁷

Rektorerna borde satsa mer för att få en starkare samisk kompetens bland lärarna. De håller ändå på med barnen. (Yttrat av en språkaktivist.)

Ta in äldre. Bara att det kommer in någon och dricker kaffe. Det gör jättemycket. (Yttrat av en språkaktivist.)

Man borde gå in för det, ta ut de där lärarna, ge dem kvalitativ tid. [...] Grammatiskt, läsa och skriva – där måste man läsa rena språkkursen. [...] Det satsas inte. Frågan är om rektorerna är språkligt insatta. [...] Jag kan språket själv, men jag har haft lärare som undervisar i samiska och då tänker jag – hjälp. De här ska undervisa barnen och språket är på den nivån. [...] Det är brist på de som hanterar språket. (Yttrat av en språkaktivist.)

Vi har en väldigt utmanande situation vad gäller lärare och språket. Många lärare har kommit in som andraspråksbrukare, och då gäller det att kunskapen sitter på plats för att kunna undervisa. Kunskap behövs absolut, för annars kan samiskan sväva iväg och bli nåt som den inte har varit. Det måste finnas substans för att det ska kallas samiska. (Yttrat av en språkaktivist.)

7.4. Kvaliteten på samiskspråkig verksamhet och utbildning

I nuläget finns det inga tydliga mätmetoder vad gäller barnens och lärarnas språkliga kompetensnivåer. Kompetensen bland lärarna och förskolepersonalen kan variera mycket och det är svårt att bedöma den språkliga kompetensen bland skol- och förskolepersonal.

Åtgärd: Kvaliteten på samiskspråkig verksamhet och undervisning bör säkerställas.

Det finns olika metoder för att mäta språkkunskaper, som exempelvis den internationellt erkända GEFS (Gemensam europeisk referensram för språk, CEFR på engelska). Sådana verktyg skulle underlätta bedömningen av elevers och lärares språknivå och därmed föra med sig metoder som säkerställer kvaliteten på de olika undervisningsformerna och förbättra dessa. Språkpedagogiken bör dessutom vila på vetenskaplig grund och baseras på goda välbeprövade metoder för första- eller andraspråksundervisning.

²⁷ Översättning från nordsamiska. »Gielladoarjja váhneimiidda go bidjet máná ovdaskuvlii, nu ahte nagodit veahkkín ovddidit máná sámegiela ja maid dovdat oadjebasvuoda iežas giellaválljemis.» (Sametingets diskussionsanteckningar 2019).

I sin artikel om sydsamisk revitalisering anser Todal (2018 s. 79) att språkprov med särskilt fokus på sydsamiska bör utvecklas för att mäta språkkunskaper i detta språk. Sådana prov bör enligt Todal utvecklas genom omfattande och upprepade försök till dess att man kan betrakta att de rent faktiskt mäter det de skall mäta. Språkprov i likhet med de som används inom motsvarande norska nationella prov i norska och engelska skulle enligt honom inte fungera i en sydsamisk kontext eftersom för få elever skulle klara dem. Dessutom skiljer det sydsamiska sociala och språkliga perspektivet sig från det norska och engelska.

I dagens mångspråkiga och mångkulturella skola bör samisk kultur och språk ha en given plats, speciellt om samiska barn går där. I läroplanen för grundskolan och förskolan (Lgr11 s. 2) står det att undervisningen skall »främja elevernas fortsatta lärande med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper.» Vidare står det: »Undervisningen ska [stimulera] elevernas intresse för olika tider, platser och kulturer». Metoder som är anpassade för en mångspråkig klass, såsom transspråkande, språk- och ämnesintegrering skulle med fördel kunna tillämpas i klasser med samiskspråkiga elever. (Se även avsnitt 7.3.) Vidare bör mer tonvikt läggas på samisk kultur, historia och traditioner i både läroplanerna och undervisningen.

7.5. Språkliga resurser om och på samiska

Av mitt material framgår att läromedel i samiska i skolsammanhang ofta upplevs som illa anpassade för språkundervisning eller språkutveckling. Många läromedel är inte reviderade och en del uppges vara på norska vilket upplevs som ännu ett hinder på vägen till lyckad språkinläring. Vidare visar det sig genom enkla sökningar på sökmotorer på bibliotek och bokhandlare att det är brist på goda grundläggande handböcker och läroböcker i de samiska språken på svenska eller norska.

Digitala verktyg har blivit populära under de senaste åren, inte minst inom skolan. Det verkar vara lättare att söka ord på de samiska språken i nätbaseerade än i fysiska ordböcker. Men digitala ordböcker förser inte alltid läsaren med samma information om ord och deras motsvarigheter som fackmannamässigt redigerade ordböcker. Skolans fokus på digitalisering har fått kritik av bl.a. Klingberg (2019). Han påpekar att digitaliseringen av utbildningen inte har undersökts tillräckligt mycket vetenskapligt för att kunna introduceras i skolan och digitala verktyg i skolan därför inte kan hävdas vila på »vetenskaplig grund», som skollagen kräver.

Åtgärd: Läroböcker och handböcker i de samiska språken bör finnas tillgängliga och fler böcker bör utges på samiska för att främja språkinläringen.

För att åstadkomma en språklig förstärkning hos dem som vill lära sig och lära ut samiska, både barn och vuxna, är det viktigt att det finns tillgängliga handböcker och läroböcker i samiska av god kvalitet på olika nivåer och

med olika målgrupper i åtanke. Det behövs kompletta läromedel där teoretisk och praktisk språkkompetens lärs ut, men även ordböcker och handböcker om Sveriges samiska språk och deras struktur, historia, nutid, variation, och därtill populärvetenskaplig litteratur om dessa språk. Sådana böcker bör vara lättillgängliga genom bibliotek eller genom bokhandlare till rimliga priser, så att intresserade personer och organisationer enkelt kan tillgå dem, för egen kompetensutveckling eller för att lära ut språket till barn. Även för dem som vill skriva på samiska eller utveckla digitala verktyg eller annat material på samiska kan sådant material vara till gagn. Här skulle Sverige med fördel kunna följa Norges och Finlands exempel och låta staten ta ansvaret för utgivningen av läromedel i samiska för skolan.

Med tanke på att många samiska barn inte längre har samiska som sitt förstaspråk bör man även överväga att förse befintliga böcker på samiska med språkstöttande resurser, exempelvis gloslistor, ordförklaringar, ljudupptagningar, lärarhandledning, övningar, tvåspråkiga utgåvor o.s.v. På så sätt kan även sådan litteratur användas som läromedel i skolan.

7.6. Produktion av material på samiska

Det upplevs råda brist på material på samiska. Å ena sidan krävs det mer kreativitet och produktion på de olika samiska språken, å andra sidan krävs det att det finns de som konsumerar dessa produkter. Med tanke på att de samiska språken talas av relativt få personer med varierande kunskaper i respektive språk och utspridda över ett stort geografiskt territorium förefaller det vara svårt att komma från idé till handling i form av utgiven bok, skiva eller pjäs. En informant som jobbar som lärare säger sig vara osäker på om språket är korrekt och vågar därför inte ge ut materialet offentligt. Användningen av samiskan sker inom för få domäner i nuläget. En del av mina informanter uppger att lärare använder egenproducerat material. Dessutom blir kostnaderna för produktion av material i så små volymer naturligtvis höga.

Åtgärd: Enkla arbetskedjor behöver bildas; språkgemenskapen behöver tillgång till material på samiska.

Det bör finnas ett organ som samordnar kontakterna mellan skön- och facklitterära författare, författare av läromedel, lyriker, poeter och musiker, mjukvaruutvecklare (utvecklare av mobilappar, datorprogram och spel) och andra i kreativa roller samt korrekturläsare, fackgranskare och utgivare för att skapa enkla och smidiga samarbetskedjor. Med dagens digitala möjligheter behöver en produkt inte bara finnas på ett språk, utan kan direkt översättas till flera samiska språk samtidigt som den icke-språkliga delen av produkten (playbacken i en låt, bilden i en film, bilder och annat icke-språkligt innehåll i en bok) återanvänds. För att både barn och vuxna skall kunna ha nytta av sina samiska språk bör material på samiska inom olika domäner skapas. Sådana domäner bör finnas inom både den traditionella kulturen och den moderna eller populärkulturen – den traditionella kulturen för att enligt lagar

och konventioner skydda den, inom den moderna eller populärkulturen för att de samiska språken skall kunna vara konkurrenskraftiga gentemot de större språken och kunna tilltala olika målgrupper. Dessutom bör sådana produkter marknadsföras på ett ändamålsenligt sätt och ha ett rimligt pris för konsumenterna.

7.7. Kännedom om samerna hos myndigheter och allmänhet

Samerna har länge osynliggjorts i det svenska samhället. Enligt mina informanter och uppgifter från DO²⁸ råder det ännu stor okunskap och felaktiga föreställningar om samer, samiska språk och samers rättigheter både bland myndigheter och allmänheten. Okunskapen kan föra med sig att myndigheter nekar samerna språkliga rättigheter och att personer hyser fördomar och negativa inställningar till samer, de samiska språken och dessas lagliga status.

Åtgärd: Kunskapsspridning hos myndigheter och allmänhet.

Spridning av kunskaper om samerna och om de samiska språken bland myndigheter och allmänheten torde enligt min mening skapa mer förståelse för samerna bland beslutsfattare, myndighetsutövare och övriga. Detta skulle öka förståelsen för samerna, deras behov och rättigheter och i sin tur föra med sig att lagarna efterlevs bättre. Kunskaper kan exempelvis spridas genom studiedagar, genom kulturella aktiviteter, genom att uppmuntra nya talare att ta del i de samiska språken och att fler forskare kartlägger, dokumenterar och belyser samerna, de samiska språken och inte minst samiskans språkliga revitalisering. Enligt Roche (Endangered Languages in India, 2020) utgör själva det faktum att en utomstående forskare tar kontakt med och visar intresse för ett språk en positiv faktor för språkgemenskapen. Vidare anser Roche att språkvetare bör ägna sig mer åt språklig revitalisering än språklig dokumentation när det gäller språk med ytterst få talare. Dessutom har de samiska språken som det samiska urfolkets språk en given roll i ett samhälle där mångfald och mångkultur bejakas. Respekt gentemot minoriteter är ett viktigt element i ett demokratiskt samhälle.

8. Sammanfattning och slutord

Det bor uppskattningsvis mellan 20 000 och 40 000 samer i Sverige. Av dem använder mindre än hälften de samiska språken: mellan 5 000 och 6 000 talar nordsamiska och ca 1 000 något av de fyra övriga samiska språken: lule-, pite-, syd- och umesamiska. Pite- och umesamiska har färre än 50 språkbrukare vardera. Att antalet samiskbrukare är så litet idag är ett resultat av mångårig diskriminering av samerna och deras kultur och språk från statens sida. Sedan år 2000 är samerna erkända som nationell minoritet och de samiska språken som nationella minoritetsspråk.

²⁸ Pikkarainen & Brodin 2008.

Revitaliseringen, tillägandet och utvecklingen av minoritetens eller urfolkets språk och kultur handlar om språklig och kulturell rättvisa som i sin tur är en del av den sociala rättvisan och grundläggande mänskliga rättigheter. Språklig mångfald anses dessutom vara en stabiliserande faktor som främjar fred och samförstånd mellan människor. Som urfolksspråk och nationella minoritetsspråk i Sverige är de samiska språken och den samiska kulturen juridiskt sett skyddade av en rad lagar och internationella konventioner. Av denna artikel framgår att de samiska språken utgör en viktig identitetsmarkör för samerna, individuellt såväl som kollektivt. Skamkänslorna över den samiska identiteten, den samiska kulturen och de samiska språken lär bland många svenska samer ha avlösts av stolthet. Idag är det vanligare för samer att visa fram sitt språk och sin kultur än tidigare. Många vuxna samer väljer dessutom att återta sitt samiska språk och engagera sig för att sprida språken och kulturen bland andra samer. Flera föräldrar ser på barnens samiskinlärning som ett viktigt led i den språkliga revitaliseringen och samtidigt i utvecklingen av en trygg samisk identitet. Samiska språk används på förskolor och erbjuds i olika former i skolan, inom vuxenutbildningen och vid universitet. En del material i och på samiska finns tillgängligt.

Trots en progressiv lagstiftning och en rad internationella konventioner som Sverige har skrivit under förefaller det ännu finnas stora brister vad gäller tillämpningen av dessa: i vissa kommuner får föräldrarna inte den information de har rätt till vad gäller barnens möjligheter att tillägna sig eller att utveckla sin samiska genom förskolan eller skolan; i vissa kommuner får föräldrarna ingen information om dessa möjligheter även när föräldrarna själva kontaktar myndigheterna; i vissa kommuner nekas barnen helt och hållet sin laga rätt att tillägna sig och utveckla sin samiska.

När samiska väl erbjuds genom förskolan eller skolan finns det i vissa fall en del brister, både vad gäller undervisning, rekrytering av lärare, lärarnas kompetens och läromedel. Överföringen av de samiska språken till de kommande generationerna inom släkten bedöms som mycket begränsad, dels eftersom många samer har tappat sitt språk, dels eftersom barnen i det moderna samhället tillbringar en stor del av sin vardag i förskole- och skolmiljön, där svenskan dominerar. Antalet domäner där samiska språk kan användas förutom hemmet eller eventuellt skolan bedöms också som mycket lågt. Med dessa brister i åtanke är det föga överraskande att barnens samiska språkkompetens upplevs som svag. Överföringen av de samiska språken till de kommande generationerna är den mest väsentliga förutsättningen för att dessa språk skall fortleva. Havererar denna överföring så är de samiska språken i Sverige dömda att försvinna om några få generationer.

I nuläget klassificeras alla samiska språk som allvarligt eller kritiskt hotade. I artikeln har jag försökt identifiera några centrala utmaningar för de samiska språkens revitalisering i Sverige och ge förslag på åtgärder för att lösa dessa. Några av de åtgärder jag har föreslagit för att förbättra möjligheterna för de samiska språkens överlevnad i Sverige är att lagar och konven-

tioner efterlevs och att brott mot dessa för med sig juridiska följder, att de samiska språken utvecklas bland barnen redan före skolåldern, att språklig förstärkning ges till mellangenerationen, i synnerhet till dem som arbetar löpande mot målgrupperna; att det finns material på och om samiska som är lättillgängligt för språkbrukarna, att flera domäner tillgängliggörs för de samiska språken samt att kunskaper om samerna och deras språk sprids hos myndigheter och allmänhet. Det är min förhoppning att dessa förslag skall kunna inspirera myndigheter, organisationer och personer som arbetar med revitalisering av de samiska språken i Sverige.

I föreliggande studie ingår inte en undersökning av barnens språkliga kompetenser i samiska. Det vore enligt min mening en fördel om vidare forskning skulle kunna undersöka dessa kompetenser, exempelvis med hjälp av Svonnis (1993) omfattande verktyg, bl.a. för att på så vis jämföra sådana kompetenser över tid och ge mer konkreta förslag på vad som behöver förbättras för att utveckla kunskaper i samiska bland samiska barn i Sverige.

Källor och litteratur

- Andersson, Kerstin, Ellacarin Blind, Erik Törnlund & Amnesty Sápmi, 2020: Regeringen sviker samerna – igen. I: Etc 2020-06-22 [Webbupplaga]. [Webbaddress: <https://www.etc.se/debatt/regeringen-sviker-samerna-igen>. Hämtad 2020-09-01.]
- Barnkonventionen = Konvention om barnets rättigheter. [Webbaddress: <https://www.regeringen.se/49d199/globalassets/regeringen/dokument/social-departementet/barnets-rattigheter/konventionen-om-barnets-rattigheter-svenska-2018.pdf>. Hämtad 2020-04-1.]
- Belančić, Kristina, 2020: *Language policy and Sámi education in Sweden: ideological and implementational spaces for Sámi language use*. Umeå. [Webbaddress: <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1430176&dsvid=-9224>. Hämtad 2020-06-01.]
- Campbell, Lyle & Anna Belew (red.), 2018: *Cataloguing the World's Endangered Languages*. London.
- Combs, Mary Carol, & Susan D. Penfield, 2012: Language activism and language policy. I: B. Spolsky (red.), *The Cambridge Handbook of Language Policy* (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics). Cambridge. S. 461–474.
- Council of Europe, 1992: European Charter for National and Minority languages [Webbaddress: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680695175>. Hämtad 2020-04-06.]
- 2020a: Seventh Evaluation Report on Sweden. Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages, adopted on July 2 2020. [Webbaddress: <https://rm.coe.int/swedenecrml7-en3c-pdf/16809fbaab>. Hämtad 2020-09-01.]
- 2020b: Reports and recommendations, Sweden. [Webbaddress: [https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%2228993157%22:\[21\]](https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations#%2228993157%22:[21])]. Hämtad 2021-02-01.]
- Dahlström, Kristin, 2018: Från stödåtgärd till språkundervisning, en textanalys av kursplaner i modersmål från Lgr 69 till Lgr 11. Masteruppsats vid Göteborgs

- universitet. [Webbadress: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/55238>. Hämtad 2020-04-01.]
- Dahlberg, Joel & Johan Fröberg, 2018: 29 års »skyndsamt» arbete av regeringen – ännu inget beslut. *Svenska Dagbladet* 2018-06-29. Webbadress: <https://www.svd.se/29-ars-skyndsamt-arbete-men-annu-inget-beslut>. Hämtad 2020-04-01.]
- ELP = Endangered Languages Project. Supporting and celebrating global linguistic diversity. [Webbadress: <http://www.endangeredlanguages.com/>. Hämtad 2021-08-16.]
- Endangered Languages in India. Ep. 1: Language Revitalisation and Linguistic Ideologies with Gerald Roche. [Podd daterad 2020-05-23. Webbadress: <https://podcasts.apple.com/us/podcast/endangered-languages-in-india/id1515963541>. Hämtad 2021-05-18.]
- Ethnologue. Languages of the World. [Webbadress: <https://www.ethnologue.com/>. Hämtad 2021-08-16.]
- Fishman, Joshua A. (1991). Reversing language shift: theoretical and empirical foundations of assistance for threatened languages. Bristol, PA.
- Förenta Nationerna, 2008: Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna. [Webbadress: <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomde-manskligarattigheterna.pdf>. Hämtad 2020-06-04.]
- Huss, Lena, 2008: Revitalization through Indigenous Education: a Forlorn Hope? I: Nancy H. Hornberger (red.), *Can Schools Save Indigenous Languages? Policy and Practice on Four Continents*. Hampshire–New York. S. 125–135.
- Huss, Lena & Sigrid Stångberg, 2018: The Yoke and the Candy Bowl: Beliefs and Emotions in South Sami Revitalisation. I: Roche, Maruyama & Virdi Kroik (red.), *Indigenous Efflorescence. Beyond Revitalisation in Sapmi and Ainu Mosir*. Acton. S. 129–150.
- Gibbons, Pauline, 2018: *Stärk språket, stärk lärandet. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. Lund.
- Government Offices of Sweden, 2020. Response from the Swedish Government regarding UPR recommendations. [Webbadress: <https://www.government.se/press-releases/2020/06/government-responds-to-un-human-rights-recommendations/>. Hämtad 2020-09-01.]
- Grenoble, Lenore A., & Lindsay J. Whaley, 2006: *Saving Languages. An introduction to language revitalization*. Cambridge.
- International Labour Organization, Normlex, Labour Standard, Ratification of ILO Conventions. [Webbadress: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11001:::NO:::>. Hämtad 2020-06-04.]
- Jansson, Annika, 2005: *Sami Language at Home and at School. A Fieldwork Perspective*. (Studia Uralica Upsaliensia 36.) Uppsala.
- Johansson, Henning, 1977: *Samerna och sameundervisningen i Sverige*. (Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska institutionen, Umeå universitet 9.) Umeå. [Webbadress: <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A156287&dswid=-1715>. Hämtad 2020-04-01.]
- Juuso, J, 2009: *Tar språket mitt tillbaka (= Välddán giellan ruovttoluotta)*. Vuonna-bahta.
- Korhonen, Mikko, 1967: *Die Konjugation im Lappischen. Morphologisch-historische Untersuchung. 1. Die finiten Formkategorien*. (Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 143.). Helsinki.

- Laestadius, Ann-Helén, 2020: Förvaltningsområdena växer stadigt. Minoritet.se. [Webbadress: <https://www.minoritet.se/forvaltningsomraden-for-minoritets-sprak>. Hämtad 2020-04-25.]
- Lgr11 = Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet. Skolverket. [2011, reviderad 2019. Webbadress: <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>. Hämtad 2020-04-01.]
- Lgr69 = Läroplan för grundskolan. 1. Allmän del. Skolöverstyrelsen. Stockholm 1969.
- Lpfö18 = Läroplan för förskolan. Förordning (SKOLFÖ 2018:50) om läroplan för förskolan. [Sine loco.] 2018. [Webbadress: <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65d5aa/1553968116077/pdf4001.pdf>. Hämtad 2020-04-1.]
- Lundmark, Lennart, 2008: *Stulet land. Svensk makt på samisk mark*. Stockholm.
- Martínez Sánchez, Amparo, 2005: Un nuevo orden mundial, una ética universal, una nueva educación. I: *Enseñanza* 23, s. 237–255. [Webbadress: <https://doaj.org/article/5d53b6867e034fcf81788cad53ecb2e9>. Hämtad 2020-04-25]
- Motion till risdagen 2017/18:2967 av Jonas Sjöstedt m.fl. (V). Webbadress: <http://data.riksdagen.se/dokument/H5022967>. Hämtad 2020-04-01.]
- Mowbray, Jacqueline, 2010: Linguistic Justice in International Law: An Evaluation of the Discursive Framework. I: *International journal for the semiotics of law = Revue internationale de sémiotique juridique* 24, s. 79–95. [Webbadress: <https://doi-org.ezproxy.hkr.se/10.1007/s11196-010-9177-6>. Hämtad 2020-04-25.]
- Olsen, Torjer A., 2016): Responsibility, reciprocity and respect. On the ethics of (self-)representation and advocacy in Indigenous studies. I: Anna-Lill Drugge (red.), *Ethics in Indigenous Research Past Experiences - Future Challenges*. Umeå. S. 25-44.
- Olthuis, Marja-Liisa, Suvi Kivelä & Tove Skutnabb-Kangas, 2013: *Revitalising Indigenous Languages. How to Recreate a Lost Generation*. (Linguist Diversity and Language Rights 10). Bristol.
- Outakoski, Hanna, 2015: *Multilingual literacy among young learners of North Sámi: Contexts, complexity and writing in Sápmi*. (Umeå Studies in Language and Literature 27.) Umeå. [Webbadress: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:811183/FULLTEXT01.pdf>. Hämtad 2020-04-06.]
- Pasanen, Annika, 2018: »This Work is Not for Pessimists»: Revitalization of Inari Sami Language. I: L. Hinton, L. Huss, & G. Roche (red.), *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. London. S. 364–372.
- PEN International, 2011: Girona manifestet [sic!] om språkrättigheter. [Webbadress: <https://pen-international.org/app/uploads/Girona-Swedish.pdf>. Hämtad 2021-06-01.]
- Pikkarainen, Heidi & Björn Brodin, 2008: *Diskriminering av samer. Samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*. (DO:s rapportserie 2008:1.) Stockholm. [Webbadress: <https://www.do.se/globalassets/publikationer/rapport-diskriminering-av-samer.pdf>. Hämtad 2021-06-01.]
- Pripp, Oscar, 2001: *Företagande i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Tumba.

- Prop. 1975:26. Regeringens proposition om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m.m.
- Päiviö, Anne-Marit, 2020: Kämpar för lulesamisk undervisning till sitt barn i Göteborg. Sameradion & SVT Sápmi (1 juni 2020). Webbadress: <https://sverigesradio.se/artikel/7486184>. Hämtad 2020-06-02.]
- Regeringen, 2015: Samerna – ett urfolk och ett folk. [Webbadress: <https://www.regeringen.se/artiklar/2015/06/samerna---ett-folk-och-urfolk/>. Hämtad 2020-04-01.]
- Regeringen, 2019: Sveriges sjunde rapport till Europarådet under den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. [Webbadress: <https://www.regeringen.se/4adad0/contentassets/c81a7afe0f944c9c940f363b9009c51c/sveriges-sjunde-rapport-till-europaradet-under-den-europeiska-stadgan-om-landsdels-eller-minoritetssprak.pdf>. Hämtad 2020-04-01.]
- Roche, Gerald, 2020: Abandoning Endangered Languages: Ethical Loneliness, Language Oppression, and Social Justice. I: *American Anthropologist* 122: 1, s. 164–169. [Webbadress: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/aman.13372>. Hämtad 2021-01-01.]
- Samer i siffror. Samer. [Sine anno. Webbadress: <http://samer.se/samernaisiffror>. Hämtad 2020-04-01.]
- Sámi languages and dialects. Nordregio. [Sine anno. Webbadress: <https://nordregio.org/maps/sami-languages-and-dialects/>. Hämtad 2021-06-01.]
- Sydsamiska. Samer. [Webbadress: <http://www.samer.se/sydsamiska>. Hämtad 2020-04-01.]
- Saami, Akkala. Ethnologue. Languages of the World. [Webbadress: <https://www.ethnologue.com/language/sia>. Hämtad 2021-05-18.]
- Saami, Lule. Ethnologue. Languages of the World. [Webbadress: <https://www.ethnologue.com/language/smj>. Hämtad 2021-08-09.]
- Saami, North. Ethnologue. Languages of the World. [Webbadress: <https://www.ethnologue.com/language/sme>. Hämtad 2021-05-18.]
- Saami, Pite. Ethnologue. Languages of the World. [Webbadress: <https://www.ethnologue.com/language/sje>. Hämtad 2021-05-01.]
- Saami, Ume. Ethnologue. Languages of the World. [Webbadress: <https://www.ethnologue.com/language/sju>. Hämtad 2021-05-10.]
- Sameskolstyrelsen, 2019: Årsredovisning 2019. [Webbadress: <https://sameskolstyrelsen.se/app/uploads/2020/02/Sameskolstyrelsen-A%CC%8Arsredovisning-2019.pdf>. Hämtad 2020-06-01.]
- Sametinget, 2020a. Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2019. Sámedigge. Webbadress: <https://www.sametinget.se/146575>. Hämtad 2020-04-01.]
- 2020b: Är samerna ett urfolk? [Webbadress: <https://www.sametinget.se/urfolk>. Hämtad 2020-04-20.]
- Sametingets diskussionsanteckningar från seminariet om de samiska språkens behov, Luleå 12–14 november 2019. (Dnr 8.1.2–2020-8 § 5).
- Samiskt språkcentrum. Sametinget.se. [Webbadress: <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>. Hämtad 2020-04-01.]
- Sammallahti, Pekka, 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášohka.
- Sandberg, Joseph, 2020: Ett samiskt perspektiv på läroplanens förändring under perioden 1962–2011. [Uppsats vid Luleå tekniska universitet inom ämneslärar-

- programmet för gymnasiet. Webbadress: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1383094/FULLTEXT02>. Hämtad 2020-04-01.]
- Sapir, Yair, 2017. The revitalization of Elfdalian. I: N. Ostler, V. Ferreira and C. Moseley (red.), *FEL XXI. Communities in Control. Learning Tools and Strategies for Multilingual Endangered Language Communities. Proceedings of the 21st FEL Conference, 19–21 October 2017*. Hungerford. S. 50–57.
- SFS = Svensk författningssamling. [Webbadress: <https://svenskforfattningssamling.se/>. Hämtad 2021-06-03.]
- Skoglund, Karin, 2018: Inflytande och delaktighet. Minoritet.se. [Webbadress: <https://www.minoritet.se/inflytande-och-delaktighet>. Hämtad 2021-07-05.]
- Skolinspektionen, 2019: Förskola på nationella minoritetsspråk. [Webbadress: <https://www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/Lagar-och-regler/aktuellaregelandringar/forskola-pa-nationella-minoritetssprak/>. Hämtad 2020-04-01.]
- Skolverket, 2020: Sameskola. Utbildningsguiden. [Webbadress: <https://utbildningsguiden.skolverket.se/grundskolan/om-grundskoleutbildning/sameskola>. Hämtad 2021-06-02.]
- Skutnabb-Kangas, Tove, 2008: MLE for global justice: Issues, approaches, opportunities. I: T. Skutnabb-Kangas, R. Philipson et al. (red.), *Social Studies Through Multilingual Education*. Bristol. S. 36–62.
- Spolsky, Bernard, 2008: Riding the Tiger. I: N. H. Hornberger (red.), *Can Schools Save Indigenous Languages? Policy and Practice on Four Continents*. Hampshire–New York. S. 152–160.
- Språkcentrum. Sametinget.se. [Webbadress: <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>. Hämtad 2021-03-01.]
- Svonni, Mikael, 1993: *Samiska skolbarns samiska. En undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*. (Umeå studies in the humanities 113.) Umeå.
- 2008: Språksituationen för samerna i Sverige. I: H. Barruk (red.), *Samiskan i Sverige. Rapport från Språkkampanjrådet 2008. En sammanställning av befintliga resultat och fakta om samiskans användning och utbredning i Sverige*. [Webbadress: <https://www.sametinget.se/24317>. Hämtad 2020-04-01.] S. 22–34.
- Todal, Jon, 2018: Revitalization Through Education. I: L. Hinton, L. Huss & G. Roche (red.), *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. New York. S. 71–82.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages, 2003: Language Vitality and Endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March 2003. [Webbadress: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Language_vitality_and_endangerment_EN.pdf. Hämtad 2020-04-01.]
- United Nations declaration on the rights of indigenous peoples. 2007. [Webbadress: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf. Hämtad 2020-04-01.]
- Universitets- och högskolerådet, 2019: Evelina om sitt hjärtesspråk sydsamiska (åarjelsaemien) – textad på svenska. [Video. Webbadress: <https://www.youtube.com/watch?v=E9qA0EwjUM>. Hämtad 2020-04-22.]

- Wahlgren, Anna, 2019: Det största experimentet. I: *Pedagogiska magasinet*. [Webbupplaga. Webbaddress: <https://pedagogiskamagasinet.se/det-storsta-experimentet/>. Hämtad 2019-11-22. Nypublicerad i *Läraren*. Webbupplaga. Webbaddress: <https://www.lararen.se/nyheter/digitalisering/det-storsta-experimentet>. Hämtad 2020-05-19.]
- Valijärvi Riita-Lissa & Joshua Wilbur, 2012: The past, present and future of the Pite Saami language: Sociological factors and revitalization efforts. I: *Nordic Journal of Linguistics* 34: 3 (2011). [Webbaddress: <https://www-cambridge-org.ezproxy.hkr.se/core/journals/nordic-journal-of-linguistics/article/past-present-and-future-of-the-pite-saami-language-sociological-factors-and- revitalization-efforts/16F3B76A2E2CDCB649FA0CCB5DF86BA3>. Hämtad 2020-04-01.]
- Vallius, Paavo, Kaisa Syrjänen Schaal & Michael Teilus, 2006: *Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. Slutbetänkande av Utredningen om finska och sydsamiska språken*. (SOU 2006:19.) Stockholm. [Webbaddress: <https://www.regeringen.se/49bb00/contentassets/efdb76cdc6664fbda8ac3b1e6e12e0c2/att-aterta-mitt-sprak---atgarder-for-att-starka-det-samiska-spraket-missiv-t.o.m.-kapitel-9>. Hämtad 2020-04-01.]
- Åhrén, Christina, 2008: *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. (Etnologiska skrifter 47.) Umeå.

Bilaga 1

Här följer, efter UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003, en detaljerad översikt över graderingen av UNESCO:s kriterier för värdering av hotade språk och behovet av dokumentation (se tabell 1).

1. Överföring från generation till generation

Grad av hot	Nivå	Beskrivning
Säkert	5	Språket används av alla åldrar, från barn och uppåt.
Osäkert	4	Språket används av vissa barn i alla domäner. Det används av alla barn i begränsad utsträckning i alla domäner.
Definitivt hotat	3	Språket används mest av föräldragenerationen och uppåt.
Allvarligt hotat	2	Språket används mest av morföräldrarnas generation och uppåt.
Kritiskt	1	Språket används av mycket få talare, mest från föräldrarnas morföräldrars generation.
Utdött	0	Talare saknas.

2. Antalet talare

»It is impossible to provide a valid interpretation of absolute numbers, but a small speech community is always at risk. A small population is much more vulnerable to decimation (e.g. by disease, warfare, or natural disaster) than a larger one. A small language group may also merge with a neighbouring group, losing its own language and culture.» (UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003 s. 8.)

3. Andel talare inom hela populationen

Grad av hot	Nivå	Beskrivning
Säkert	5	Alla talar språket.
Osäkert	4	Nästan alla talar språket.
Definitivt hotat	3	En majoritet talar språket.
Allvarligt hotat	2	En minoritet talar språket.
Kritiskt	1	Mycket få talar språket.
Utdött	0	Ingen talar språket.

4. I vilka domäner och i vilken utsträckning språket används

Grad av hot	Nivå	Beskrivning
Universell användning	5	Språket används i alla domäner och för alla funktioner.
Flerspråkig likvärdighet	4	Två eller flera språk kan användas i de flesta sociala domäner och för de flesta funktioner.
Krympande domäner	3	Språket finns i hemmadomäner och för många funktioner, men det dominerande språket börjar ta plats även där.
Begränsade eller formella domäner	2	Språket används inom begränsade sociala domäner och för flera funktioner.
Mycket begränsade domäner	1	Språket används inom begränsade sociala domäner och för flera funktioner.
Utdött	0	Språket används inte i någon domän eller för någon funktion.

5. I vilken grad språket används i nya domäner

Grad av hot	Nivå	Beskrivning
Dynamisk	5	Språket används i alla nya domäner.
Robust/aktivt	4	Språket används i de flesta nya domäner.
Påverkbart	3	Språket används i många nya domäner.
Hanterande ²⁹	2	Språket används i vissa nya domäner.
Minimalt	1	Språket används bara i några få nya domäner.
Inaktivt	0	Språket används inte i någon ny domän.

6. Förutsättningar för språkundervisning

Nivå	Beskrivning
5	Det finns en etablerad ortografi, läskunnighetstradition med grammatik, ordböcker, texter, litteratur och vardagliga medier. Språket används skriftligt i administration och utbildning.
4	Det finns skriftligt material, och i skolan lär sig barn att läsa och skriva på språket. Språket används inte skriftligt i administrationen.
3	Det finns skriftligt material och barn kan komma i kontakt med sådant i skolan. Läs- och skrivkunnighet uppmuntras inte genom tryckta medier.

²⁹ Sametingets översättning av eng. *coping* i Sametingets diskussionsanteckningar (2019).

- 2 Det finns skriftligt material, men de är bara användbara för vissa medlemmar i samhället och för andra kan de ha en symbolisk betydelse. Att lära sig läsa och skriva på språket är inte en del av undervisningen i skolan.
- 1 En praktisk ortografi är känd för samhället och viss produktion av skriftligt material sker.
- 0 Ingen ortografi är tillgänglig för samhället.

7. Språkets status och lagliga skydd i samhället

Grad av hot	Nivå	Beskrivning
Likvärdigt stöd	5	Alla språk är skyddade.
Differentierat stöd.	4	Minoritetsspråk skyddas främst som språk för de privata domänerna. Användningen av språken är prestigefylld.
Passiv assimilering	3	Det finns ingen uttrycklig policy för minoritets språk; det dominerande språket råder i det offentliga.
Aktiv assimilering	2	Staten uppmuntrar till assimilering till det dominerande språket. Det finns inget skydd för minoritetsspråk.
Tvingad assimilering	1	Det dominerande språket är det enda officiella språket, medan icke-dominerande språk varken är erkända eller skyddade.
Förbud	0	Minoritetsspråk är förbjudna.

Bilaga 2

Enkät till föräldrarna om språklig revitalisering av samiska bland barnen.

A. Samiska i din familj

1. Vilket år är du född?
2. I vilken kommun bor din familj?
3. Talas samiska hemma? (ja/nej/annat). Vilket samiskt språk (ev. fler) i så fall? Vilken ev. variant/dialekt av detta samiska språk (ev. fler)?
4. Talar du själv eller barnets/barnens andra förälder samiska?
5. Om du eller barnets/barnens andra förälder talar samiska, var ni aktiva samisktalare som barn? Berätta!
6. Talas samiskan annars över generationerna (barn, ev. föräldrar, far-/mor-föräldrar) i din släkt?

B. Samiska bland barn under 18

7. Hur många barn under 18 har du? I vilka åldrar? (Om fler, ange A, B, C o.s.v.)
8. Finns det intresse för att ditt/dina barn ska få samiska i (för-)skolan? Vad är motivationen bakom detta intresse?
9. Hur många av dina barn under 18 har samiska i (för-)skolan?
10. Hur många av dina barn skulle vilja ha samiska i (för-)skolan, men kan inte få det? Varför inte?
11. I vilken kommun (ev. fler) går ditt barn (ev. fler) i (för-)skolan?
12. Vilket samiskt språk (ev. fler) önskas att ditt/dina barn ska lära sig?
13. Hur lätt var det att få information om barnens rätt och möjligheter för att lära sig samiska i (för-)skolan?
14. Hur lätt är det/har det varit att få undervisning i/på samiska för ditt barn (ev. fler) i (för-)skolan? Motivera.
15. Vilken undervisningsform/språkmiljö (ev. fler) deltar barnet/barnen i i (för-)skolan (modersmål, elevens val, språkbud, övriga aktiviteter)?
16. I vilken grad är läromedlen/barnböckerna på samiska, som du känner till, anpassade till barn, som lär sig/utvecklar sin samiska (t.ex. genom gloslistor, grammatikförklaringar, handledning på svenska, språkliga övningar, tvåspråkiga utgåvor)?
Läromedel: I låg grad (1) – I hög grad (5) _____ – Ej relevant _____
Barnböcker: I låg grad (1) – I hög grad (5) _____ – Ej relevant _____

C. Samiska i (för-)skolan eller andra organiserade sammanhang

Del C avser endast barn som har samiska inom (för-)skolan. Om ditt/dina barn inte har samiska i (för-)skolan kan du hoppa över den och gå över till D–E.

17. Vem ville att ditt barn (ev. fler) skulle ha/lära sig samiska i (för-)skolan?
18. Hur många timmar i veckan får ditt/dina barn samiska i (för-)skolan?
19. Hur många gånger totalt i veckan får ditt/dina barn samiska i (för-)skolan?
20. Hur mycket skiljer sig den samiska, ditt/dina barn får i (för-)skolan, från den samiska, som barnet/barnen får i hemmet/bland släktingarna?
I låg grad (1) – I hög grad (5) _____ – Ej relevant _____
Vållar det några kommunikationsproblem?
21. Är du nöjd/missnöjd med den samiska/samiskundervisning ditt/dina barn får i (för-)skolan? Motivera.

22. Hur mycket kontakt har du med ditt barns (ev. fler) lärare/personal i samiska angående ditt/dina barns språkliga utveckling på samiska?

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____ – Ej relevant _____

23. Hur aktiv är du när det gäller att stödja ditt/dina barns språkliga utveckling i samiska?

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____ – Ej relevant _____

Ev. exempel? _____

24. Hur närvarande är samiskan i ditt/dina barns fysiska miljö utanför (för)skolan, t.ex. på skyltar, dekorationer på väggarna hemma, böcker m.m.?

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____

Ev. exempel?

D. Barnens språkbruk och språkliga kunskaper

25. Med *inflöde* menas 'input' – det språk man blir »utsatt» för i alla möjliga sammanhang. Ett varierat inflöde (t.ex. hemspråk, lek med andra barn, sagor, litteratur, poesi, renskötsel, gamla texter/inspelningar o.s.v.) berikar individens språk. Varifrån får ditt/dina barn sitt inflöde på samiska?

Hemifrån/från släkten: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Från (för-)skolan: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Från språkliga aktiviteter (t.ex. språkbad): Sällan (1) – Ofta (5) _____

Från andra barn: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Från litteratur: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Från medierna (tv, nätet): Sällan (1) – Ofta (5) _____

Från kulturella/traditionella aktiviteter: Sällan (1) – Ofta (5) _____

26. Med *utflöde* menas 'output' – det språk som individen producerar i alla möjliga sammanhang. Ett varierat utflöde tyder på ett rikt språk (se även förra frågan).

Aktivt hemma/med släkten: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Aktivt med kompisar: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Aktivt i (för-)skolan/språkbad o.s.v.: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Aktivt i sociala medier: Sällan (1) – Ofta (5) _____

Aktivt inom kulturella/traditionella aktiviteter:

Sällan (1) – Ofta (5) _____

Lika ofta/bra som svenska (ja/nej): _____

Oftare/bättre än svenska: (ja/nej): _____

27. I vilken grad anser du att ditt/dina barn, som får inflöde i samiska i skolan/hemmet är självständig/a samisktalare? (Kan några fraser och uttryck

på samiska (1); kan kommunicera på vardagssamiska (2–4); kan använda samiska i alla sammanhang (5). Vid fler barn svara för vart och ett.

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____

I låg grad (1) – I hög grad (5) _____

28. Var använder ditt/dina barn samiska (t.ex. i skolan, i hemmet, i alla sammanhang där samiskan används)?

E. Framtidsutsikter

29. Vilka faktorer anser du kan säkra att samiskan lever kvar i framtiden?
30. Hur goda är ditt/dina barns kunskaper i samiska jämfört med barnets föräldra-/mor- eller farföräldrageneration?
31. Hur goda utsikter anser du att ditt samiska språk (ev. fler) har för att leva kvar i framtiden? Motivera.
32. Hur goda utsikter anser du att din samiska variant/dialekt har för att leva kvar i framtiden? Motivera.
33. Vad anser du behöver förbättras i samband med undervisningen i (för-)skolan, material, aktiviteter eller annat, för att förbättra revitaliseringen av ditt samiska språk?
34. Övriga tillägg/kommentarer:

Bilaga 3

Enkät till språkaktivister i Sverige

Personuppgifter och uppgifter om språket

1. Hur är du engagerad i språket? Hur har du lärt dig språket?
2. Hur gammal är du (20–30, 30–40, 40–50, 50–60)?
3. Vilket språk gäller det?
4. Hur många talare har språket?
5. Vilken kommun jobbar/agerar du inom (frivilligt)?
6. Vuxna talare/barn?
7. Hur många talare under 18 talar språket/språken?

Språklig standardisering/revitalisering

8. Har språket en etablerad ortografi? Sedan när i så fall?
9. Finns det ord-, grammatik- och läroböcker för språket/språken?

10. Finns det ett språkråd?
11. Vem samordnar revitaliseringsarbetet?
12. Språklig variation?
13. Hur förankras revitaliseringsarbetet med språkgemenskapen?
14. Hur förankras revitaliseringsarbetet med myndigheterna?
15. Vad är kommunens inställning till samiskan?
16. Vad är framtidsutsikterna för att revitalisera ditt språk? Motivera!

Utbildning och undervisning

17. Undervisas språket – till vuxna, barn?
18. Inom vilken ram undervisas språket?
19. Vilka förkunskaper har lärarna/mentorerna?
20. Hur sker kontakter med myndigheterna?
21. Vilka språkmetoder används?
22. Vilka undervisningsmetoder används?
23. Finns det kommunikation på språket mellan generationerna?
24. Använder barnen språket 'korrekt' (grammatik, uttal, ordförråd)?
25. Har lärarna ett bra, komplett språk?
26. Har lärarna en språkvetenskaplig kompetens?
27. Har lärarna en språkdidaktisk kompetens?
28. Hur ser det ut med kompetensutveckling?
29. Hur god är kontakten med föräldrarna?
30. Skickar alla samiska föräldrar sina barn till samisk undervisning? Om inte, några tankar om varför?

Domäner

31. Vilka språkliga domäner används språket inom?
32. Vilka nya språkliga domäner har uppkommit under de senaste 5-10 åren?
33. Vilka möjligheter har barnen till kulturella aktiviteter, litteratur och/eller musik på språket?

Språkligt landskap

34. Hur synligt är språket på officiella skyltar/privata skyltar/produkter/annat?
35. Reach out – undervisning/info till icke-samer?

Medier

36. Hur synligt är språket i medier på det egna språket, lokala/riks-/utländska medier?

Prestige

37. Anses språket ha låg eller hög prestige bland talarna/barnen? Har barnen några positiva förbilder?

Författare i denna årgång

Herleik Baklid, dr. philos., førsteamanuensis, Universitetet i Sørøst-Norge.

Coppélie Cocq, professor, Umeå universitet.

Lars-Erik Edlund, professor, Umeå universitet.

Hans-Olav Enger, professor, Universitetet i Oslo.

Per Faxneld, fil. dr, docent, Södertörns högskola.

Anders Gustavsson, professor emeritus, Oslo universitet.

Sofie Henricson, fil. dr, biträdande professor, Helsingfors universitet.

Wictor Johansson, fil. kand., forskningsarkivarie, Svenskt visarkiv, Stockholm.

Bengt af Klintberg, professor, fil. dr h.c., författare, Lidingö.

Kyrre Kverndokk, professor, Universitetet i Bergen.

Åsa Ljungström, fil. dr, docent, f.d. universitetslektor, Uppsala.

Marie Nelson, fil. dr, universitetslektor, Stockholms universitet.

Susanne Nylund Skog, fil. dr, docent, forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg.

Erik Magnusson Petzell, fil. dr, docent, forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg.

Per H. Ramqvist, professor emeritus, Umeå universitet.

Yair Sapir, fil. dr, universitetslektor, Högskolan Kristianstad.

Caroline Sandström, fil. dr, huvudredaktör för Ordbok över Finlands svenska folk mål, Institutet för de inhemska språken, Helsingfors.

Fredrik Skott, fil. dr, docent, avdelningschef, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg.

Mathias Strandberg, fil. dr, forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg.

Margareta Svahn, professor, Uppsala universitet.

Ingvar Svanberg, fil. lic., forskare, Uppsala universitet.

Eva Thelin, fil. kand., forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.

Lena Wenner, fil. dr, forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Göteborg.